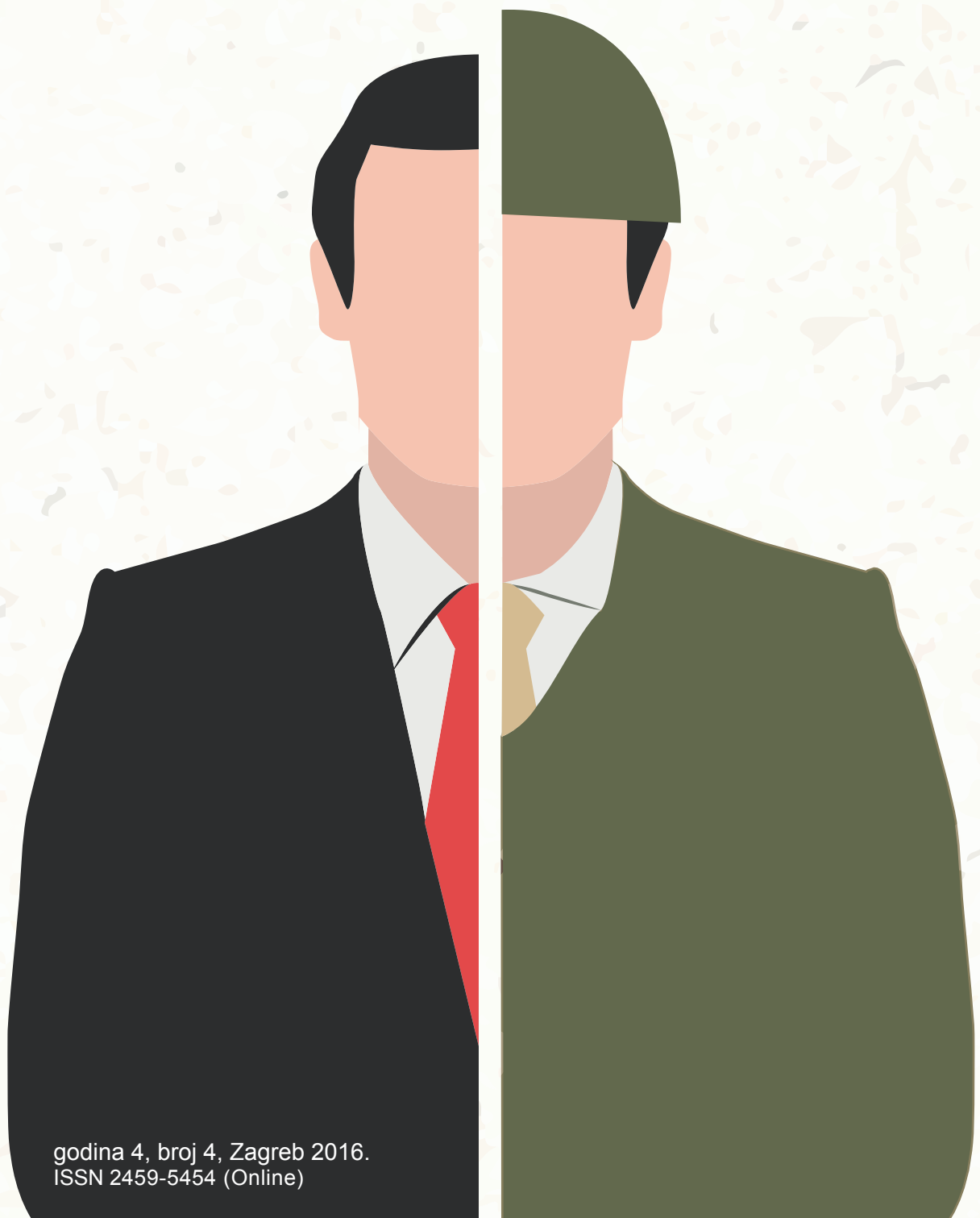

PSYCHOACTIVE

Časopis studenata psihologije Hrvatskih studija

Tema broja: Vojna psihologija

godina 4, broj 4, Zagreb 2016.
ISSN 2459-5454 (Online)

PSYCHOACTIVE

Časopis studenata psihologije Hrvatskih studija

Impressum

IZDAVAČ

Klub studenata psihologije Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu "Feniks"

NAKLADNIK

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Borongajska cesta 83d

Znanstveno-učilišni kampus Borongaj, Zagreb

E-MAIL

psihoaktiv.hrstud@gmail.com

UREDNIŠTVO

Andrea Domitrović / Lara Domović / Una Komar (glavna urednica) / Dora Kličan / Jelena Majcen /
Tiffany Matej Hrkalović / Timon Popović / Marija Tičić

LEKTURA

Helena Deisinger / Klara Janečić

SUDJELOVALI

Lea Jakob / Josipa Šimac / Božidar Nikša Tarabić / Patricija Tomac / Ivan Valentić

DIZAJN

Filip Kovačić

Partenon

NAKLADA

250

TISAK

Partenon

IZDAVANJE SU FINACIJSKI POTPOMOGLI

Studentski zbor Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

STUDENT
SKI ZBOR
SVEUČILIŠTA
U ZAGREBU

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJ
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

ISSN 2459-5454 (Online)

ISSN 1846-9280 (Tisak)

Časopis Psychoactive 2008. godine osnovali su studenti psihologije Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.
Stajališta autora ne odražavaju nužno i stajališta redakcije.

Časopis izlazi jednom godišnje na hrvatskom jeziku.

Sadržaj

Uvodna riječ – 3. str.
Događanja: Nadolazeće konferencije i kongresi – 4. str.
Novosti iz svijeta psihologije – 5. str.
Darovi rata – 7. str.
Psihopatološke pojave u vojsci – 10. str.
Talačke krize – 13. str.
Psihološki izazovi vojnika – 15. str.
Intervju s psihologom: Zoran Komar – 18. str.
Tretman posttraumatskog stresnog poremećaja kod veterana i aktivnih vojnika uporabom virtualne stvarnosti – 27. str.
Don't ask, don't tell – 30. str.
Žene u vojsci – 32. str.
Indeks – 35. str.
Zahvale – 36. str.

Uvodna riječ

Dragi čitatelji,

3

U ime svih članova uredništva, ponosno vam predstavljam novi broj časopisa Psychoactive! Uz veliki trud autora, recenzenata, lektora, dizajnera i svih ostalih zaslužnih, nastao je sadržaj koji trenutno imate pred sobom. Za temu novog broja odabrali smo područje koje vam zasigurno ne pada prvo na pamet kada pomislite na psihologiju. No, upravo to je naš cilj: otkriti vam nešto novo o psihologiji i mnogobrojnim područjima njene primjene. Kao što ćete moći pročitati u članku *Darovi rata*, čiji naslov možda zvuči kontradiktorno, doprinos vojske i ratnih sukoba psihologiji neupitan je. Tog mišljenja je i mr. sc. Zoran Komar, koji je, svojim sudjelovanjem u Domovinskom ratu, ali i kroz rad sa braniteljima nakon rata, zadobio neprocjenjivo iskustvo koje je podijelio s nama. Uz intervju sa stručnjakom iz područja vojne psihologije i članke vezane uz temu broja, časopis sadrži rubriku Događanja, koja će vas informirati o nadolazećim kongresima i konferencijama, te rubriku Novosti iz svijeta psihologije, u kojoj možete pročitati kratki pregled novih psihologijskih istraživanja koja su nama bila najzanimljivija. Nadam se da ćete uživati u čitanju!

Glavna urednica

Una Komar

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Una Komar'.

Događanja: Nadolazeće konferencije i kongresi

- 4 **22. Empirijska istaživanja u psihologiji** (18. – 20. ožujak 2016., Filozofski fakultet u Beogradu, Srbija)
U ožujku 2016. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu, održava se stručni skup pod nazivom 22. *Empirijska istaživanja u psihologiji* (EIP16), koji pruža priliku za predstavljanje novih empirijskih nalaza, zanimljivih rasprava te okupljanje istraživača i razmjenu znanja. Datumi održavanja skupa su 18., 19. i 20. ožujak, 2016. godine, a više informacija možete pronaći na adresi: https://www.hrstud.unizg.hr/psihologija?@=20sm3#news_82891.

Konferencija Ergonomics 2016 – Focus on synergy (15. – 18. lipnja 2016., Zadar)

6. Međunarodna ergonomska konferencija - *Ergonomics 2016 – Focus on synergy*, ove godine će se održati od 15. – 18. lipnja 2016. godine u Zadru. Hrvatsko ergonomijsko društvo (HED) bavi se organiziranjem konferencije iz serije *Ergonomics* još od 2001. godine, s ciljem razmjene znanja i stručnog usavršavanja mladih znanstvenika. Više informacija na: www.ergonomics2016.com

Znanstveno-stručni skup STAR, Stress and Anxiety Research Society Conference

(6. - 8. srpanj 2016., Zagreb)

Međunarodni znanstveno-stručni skup STAR, *Stress and Anxiety Research Society Conference* održat će se od 6. do 8. srpnja 2016. godine u Hrvatskoj, u Zagrebu. *Stress and Anxiety Research Society* je multidisciplinarna međunarodna organizacija istraživača koji dijele interes u problemima stresa, suočavanja sa stresom i anksioznosti, i čiji članovi dolaze iz više od 35 država. Ova konferencija se po prvi puta održava u Hrvatskoj, te će se ugostiti nekoliko stotina istraživača iz cijelog svijeta, ali i stotinjak domaćih stručnjaka iz područja psihologije, psihijatrije, obiteljske medicine, socijalnog rada i srodnih struka koje se susreću osobama s anksioznim i srodnim poremećajima uzrokovanim stresom. Detaljnije informacije o kongresu i programu možete naći na stranici: <http://psihologija.ffzg.unizg.hr/star2016/>

EFPSA Kongres

(1. – 8. svibanj 2016., Vimeiro, Portugal)

Svake godine EFPSA (*European Federation of Psychology Students' Associations*) održava jednodnevni kongres u jednoj od zemalja članica. Kongres nudi zanimljiv znanstveni, kulturalni i društveni program i okuplja tristotinjak studenata iz cijele Europe, te je odlična prilika za upoznavanje kolega iz drugih zemalja i sudjelovanje na brojnim radionicama predavanjima i prezentacijama istraživanja. Tema jubilarnog tridesetog kongresa je „*Decoding Emotions*“. Prijave traju do 15. siječnja 2016. Više informacija na: <http://www.efpsa.org/>

Psihozija

(13. – 16. svibnja 2016., Zagreb)

Psihozija je skup studenata psihologije koji se od 2011. održava na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u organizaciji Kluba studenata psihologije Filozofskog fakulteta STUP. Radi se o događaju koji pruža studentima priliku da izlože svoje znanstvene radove, razmjene iskustva i ideje, te steknu nova znanja. Sva izlaganja, predavanja i radionice su besplatne te otvorene i za druge studente i posjetitelje. Više informacija na njihovoj facebook stranici: <http://www.facebook.com/psihozija>

“ΨBonVoyage”

Bon Voyage je program unutar Kluba studenata psihologije Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu – «FeniKS» koji je pokrenut u cilju organizacije međunarodnih razmjena studenata psihologije s područja Europe. Studentska razmjena se odvija najmanje jednom godišnje i uključuje kulturne, društvene te obrazovne ishode. Razmjena funkcionira tako da na tjedan dana nama dođu studenti iz neke europske zemlje, a nakon ili prije toga mi odemo njima na tjedan dana. Već smo bili u Finskoj, Portugalu i Irskoj, a ove godine smo u dogovorima s Maltom. Osim putovanja, razvijanja organizacijskih vještina te upoznavanja drugih ljudi i kultura svrha ovog programa je omogućiti studentima psihologije mobilnost i internacionalna poznanstva koja ostaju čitav život!

Novosti iz svijeta psihologije

Izvještaj sa znanstvenog skupa o projektu na braniteljskoj populaciji

4. prosinca 2014. na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu predstavljeni su rezultati projekta pod nazivom "Psihosocijalni čimbenici koji utječu na osnaživanje i podizanje kvalitete života hrvatskih branitelja". Projekt se sastojao od tri zasebna istraživanja. U prvome se ispitala socijalna kognicija kod braniteljske populacije, gdje se željelo utvrditi na koje načine ratna iskustva branitelja utječu na njihove strategije suočavanja sa stresom i emocionalnu kompetenciju. Istraživanje je pokazalo da stres utječe na socijalnu kogniciju, a isto tako i na prepoznavanje emocija kod sebe i drugih ljudi. Drugo istraživanje usmjerilo se na otkrivanje u koje se to aktivnosti branitelji rado uključuju. Pokazalo se da su branitelji većinom motivirani ka stjecanju novih znanja i prosocijalnim aktivnostima. Treće istraživanje bavilo se proučavanjem prirode zajedništva unutar braniteljske populacije. Rezultati ističu četiri faktora koji čine temelj njihove zajednice; razumjevanje, povjerenje, spremnost za pomaganje i poštovnost te potrebu za socijalizacijom.

Pojedina istraživanja koja su činila ovaj projekt službeno bi trebala biti publicirana u siječnju ili veljači 2016., a do tada, više informacija o rezultatima koji su iznijeti na spomenutom znanstvenom skupu, možete pronaći na sljedećoj adresi:

<http://braniteljski.hr/hrvatska/645-izvjestaj-sa-znanstvenog-skupa-braniteljska-populacija-posjeduje-izniman-potencijal-za-pomoc-ranjivim-i-socijalno-osjetljivim-skupinama>

Biciklirati ili ne? Primjena Teorije planiranog ponašanja u predviđanju učestalosti korištenja bicikla među studentima u Zagrebu

Nedavno istraživanje, provedeno na 712 studenata Sveučilišta u Zagrebu, imalo je za cilj ispitati primjenjivost Teorije planiranog ponašanja (TPP), za predviđanje učestalosti korištenja bicikla kao osnovnoga prijevoznog sredstva za dolazak na fakultet. TPP zasniva se na pretpostavci da planirano ponašanje neke osobe određuju tri faktora; specifični stav osobe, subjektivna norma i opažena kontrola nad ponašanjem.

Rezultati pokazuju kako su se sve komponente teorije TPP pokazale značajnim prediktorima te su objasnile 55% varijance u namjeri korištenja bicikla kao sredstva prijevoza. Više informacija, te raspravu o praktičnim i teorijskim implikacijama rezultata, možete naći u izvornom radu.

Literatura:

Milković, M. i Štambuk, M. (2015). Biciklirati ili ne? Primjena Teorije planiranog ponašanja u predviđanju učestalosti korištenja bicikla među studentima u Zagrebu. Psihologijske teme, 24, 187-205.

Osobine ličnosti i motivi za volontiranje

U istraživanju u kojem je sudjelovalo 159 volontera iz Zagreba, Osijeka i Splita, ispitana je mogućnost predviđanja motiva za volontiranje na temelju osobina ličnosti pet-faktorskog modela na uzorku volontera u Hrvatskoj. Podaci su prikupljeni upitnikom ličnosti IPIP-300 i Upitnikom volontiranja. Rezultati pokazuju da su volonteri u Hrvatskoj većinom osobe koje su savjesne, ugodne, altruistične, pouzdane i moralne te raspolažu širokim umjetničkim interesima, dok su im razumijevanje i vrijednosti dominantni motivi za volontiranje.

Literatura: Juzbašić, M. i Vukasović Hlupić, T. (2015). Osobine ličnosti i motivi za volontiranje. Psihologijske teme, 24, 279-304.

Uloga dobi, spola i obrazovanja u brzini procesiranja informacija

Test zamjene slova brojevima (TZSB) najnovija je adaptacija podljestvice Wechslerova testa inteligencije pod nazivom Šifriranje, kojim se ispituje brzina procesiranja informacija. Učinak ovog testa ovisi o različitim kognitivnim procesima, kao što su kognitivna i psihomotorna brzina, motorička upornost, pažnja, brzina odgovora, vizualno pretraživanje i koordinacija. Glavni cilj ovog istraživanja bio je ispitati ulogu dobi, spola, vlastite razine obrazovanja i razine obrazovanja roditelja na brzinu procesiranja informacija pomoću TZSB. Sudjelovalo je ukupno 334 sudionika, od čega je 143 muškog i 191 ženskog spola u dobi od 18 do 25 godina. Ženske sudionice i osobe s visokom stručnom spremom postigle su

- 6 više rezultate na TZSB u usporedbi s muškarcima i osobama sa srednjom stručnom spremom. Stupanj stručne spreme roditelja posredno je povezan s TZSB i to putem stručne spreme sudionika.

Literatura: Knežević, M., Tarabić, B. N., Tomac, P., Vinček, A. i Ivanda, L. (2015). Uloga dobi, spola i obrazovanja u brzini procesiranja informacija. Psihologijske teme, 24, 173-185.

Budućnost videoigrica u znanstvenoj i primjenjenoj psihologiji

Video igre su u današnje vrijeme raširen oblik zabave. Stoga ne čudi da se nerijetko istražuje kakav utjecaj imaju na ljude koji ih igraju. U ovom radu opisuju se efekti koje igranje akcijskih video igara ima na mozak, te se postavlja pitanje mogu li se ti efekti iskoristiti kako bi se ublažili deficiti određenih kognitivnih funkcija (kao što je primjerice vizualna pažnja) do kojih dolazi pri starenju. Je li moguće i hoće li se određene vrste video igara moći koristiti za očuvanje određenih kognitivnih sposobnosti koje propadaju s dobi ili čak u terapijske svrhe? Autori tvrde kako je to svakako moguće, ali i da treba podrobnije istražiti ovo područje kako bi se saznalo točno kakve video igre mogu pomoći, te koliko vremena je uz igru korisno, a koliko štetno. Detaljnije o ovoj zanimljivoj temi možete pročitati u izvornom radu.

Literatura: Karimpur, H. i Hamburger, K. (2015). The Future of Action Video Games in Psychological Research and Application. Frontiers in Psychology, 6, 1747.

Stilovi učenja i vokabular drugog govornog jezika: Kako mozak uči

U ovom radu ispituje se na koji način mozak procesira informacije pri učenju stranog jezika, te pokušava pronaći dokaze za postojanje stilova učenja. Prema autorici, ne postoje empirijski dokazi za postojanje različitih stilova učenja stranog jezika, iako mnogi učitelji stranih jezika u njih vjeruju, te kao razlog za takvu pojavu uzima saznanja iz pseudo znanosti. Kao zaključak i rješenje navodi se edukacija, odnosno da je potrebno učitelje stranih jezika educirati o procesima učenja kako ne bi podlijegali pseudo znanstvenim teorijama.

Literatura: Macedonia, M. (2015). Learning Styles and Vocabulary Acquisition in Second Language: How the Brain Learns. Frontiers in Psychology, 6, 1800.

Glazba u istraživanjima i rehabilitaciji poremećaja svijesti: psihološki i neurofiziološki temelji

Cilj ovog rada bio je analizirati kako se glazba može koristiti u terapiji i istraživanjima pacijenata s poremećajima svijesti te kako djeluje na kogniciju, emocije i smanjenje stresa kod istih pacijenata temeljem dosadašnjih istraživanja, saznanja i empirijskih podataka iz područja neurobiologije. Navodi se kako su pronađeni pozitivni efekti korištenja pravilno organizirane glazbe kod pacijenata s poremećajima svijesti, kao što je primjerice funkcionalno poboljšanje pamćenja i pažnje. Autori navode kako je potrebno još istraživati ovo područje kako bi se riješilo pitanje ekološke valjanosti predložene metode. Unatoč tome, rad postavlja dobru teorijsku bazu za daljnja istraživanja glazbene terapije i načina na koji se glazba procesira u mozgu.

Literatura: Kotchoubey, B., Pavlov Y. G. i Kleber, B. (2015). Music in Research and Rehabilitation of Disorders of Consciousness: Psychological and Neurophysiological Foundations. Frontiers in Psychology, 6, 1763.

Darovi rata

TOMISLAV PAVLOVIĆ

SAŽETAK: U ovom kratkom pregledu radova koji ocrta znanstveni razvoj utemeljen na strahotama rata opisuju se doprinosi neurologiji, psihometriji i psihološkim intervencijama koji su razvijeni tijekom ratnih razdoblja ljudske povijesti. Nakon osvrta na Milgramovo istraživanje i prikaza rezultata metaanaliza sličnih radova, prikazan je i razvoj motivacijskih tehnika i tehnika uvjeravanja razvijenih u vojne svrhe te razvoj psihometrijskih testova primjenjivanih u svrhu selekcije vojnika i vojnih pilota. Spomenut je i razvoj neurologije kao posljedica istraživanja ozljeda vojnika te informiranje javnosti o ratnim traumama i problemima prilagodbe nakon povratka iz rata. Za kraj su opisane promjene u prosocijalnom ponašanju zabilježene tijekom rata.

KLJUČNE RIJEČI: rat, znanost, motivacija, inteligencija, neurologija, prosocijalno ponašanje

Iako se općenito smatraju izuzetno nepoželjnom društvenom pojavom, ratni sukobi uvijek poticali ljude da budu kreativniji prilikom osmišljavanja što efikasnijih načina za obranu ili osvajanje onog što im je bitno. Ratovi su oduvijek bili među glavnim pokretačima tehničkog i tehnološkog razvoja, a ostavili su neizbrisive tragove i na razvoj psihologije, od kojih su neki opisani u ovom članku.

Velike vojske, mnoštvo oružja, logori i krvoproliće ono su što većini pada na pamet na sam spomen rata. S obzirom na količinu patnje koju ratna iskustva donose ljudima, logično je pomisliti da čovjek čovjeku doista jest „vuk“. No, je li to stvarno tako? Jesu li svi oni koji podržavaju ratne akcije zapravo „vukovi“? Prvi jasan odgovor na to pitanje dao je Stanley Milgram, čije je rano iskustvo s izbjeglicama potaklo stvaranje nacrtu jednog od najpoznatijih istraživanja u povijesti psihologije (Russell, 2010). Iako se čini da zločini njemačkih vojnika nad Židovima mnogo govore o Nijemcima kao narodu, no Milgram je posumnjao te svojim eksperimentom i pružio dokaz da je takvo ponašanje ipak pod značajnim utjecajem socijalnog pritiska, a ne samo osobina pojedinaca (ili naroda).

Nakon serije pilot-istraživanja, Milgram je 1963. u svoj laboratorij uvodio po dvoje sudionika, koji

su zatim preuzimali uloge „učitelja“ i „učenika“. No, uloge nisu bile dodijeljene slučajno, niti su oba sudionika bila „naivna“. Sudionik, koji je zapravo bio glumac i eksperimentatorov pomoćnik, uvijek je dobio ulogu „učenika“, dok je drugi sudionik, koji doista nije znao o čemu se radi, dobio ulogu „učitelja“ koji ispituje „učenika“ u drugoj sobi. U slučaju netočnog odgovora, „učitelj“ zadaje „učeniku“ elektrošok čija snaga raste s brojem netočnih odgovora. U prostoru s „učiteljem“ boravio je i eksperimentator, koji je po potrebi davao upute „učitelju“. Maksimalna snaga elektrošoka iznosila je 450 V, što je dovoljno da ubije „učenika“. „Učenik“ nije stvarno primao elektrošokove, no uvjerljivo je glumio bolne grimase i vapaje za prekidom mučenja nakon svakog zadanog elektrošoka. Jačanjem elektrošokova, „učitelji“ su se počeli osjećati neugodno te je dio njih osjetio potrebu za prekidom istraživanja. Kako bi što bolje imitirao uvjete logora, upute eksperimentatora bile su sasvim jasne - uvjeravao je „učitelja“ da je nastavak istraživanja neophodan. Unatoč visokom stresu, činjenici da su ispitanici mogli zadržati novac dobitven za sudjelovanje, želji za prekidom istraživanja i nervoznim ispadima, čak 65% „učitelja“ „ubilo“ je svoje „učenike“ zadajući im najjači elektrošok.

Rezultati Milgramovog eksperimenta zaplijenili su pažnju brojnih znanstvenika koji su svojim istraživanjima preciznije ocrtaali uvjete u kojima se društvena norma bespogovorno poštuje, ali i one u kojima se ona krši. Meta-analiza Haslama, Loughnana i Peryja (2014) u koju su uključene replike Milgramovog istraživanja pokazala je da je 323 sudionika (odnosno 43,6% ukupnog broja sudionika) svojim partnerima u istraživanju zadalo najsnažniji omogućeni elektrošok. Pokornost sudionika bila je veća kada je „učenik“ bio ranjiviji ili je odnos „učitelja“ i „učenika“ bio hladniji. Također, pokazalo se da su žene, koje su sudjelovale u istraživanju bile pokornije zahtjevima eksperimentatora od muškaraca. Pokornost je bila manja u situacijama kada je eksperimentator bio nedosljedan, neprecizan u uputama ili imao hladan odnos s „učiteljem“ te ako je postojao grupni pritisak za nepokoravanje. Blizak odnos „učitelja“ i „učenika“ također je vodio manjoj jakosti zadanih elektrošokova.

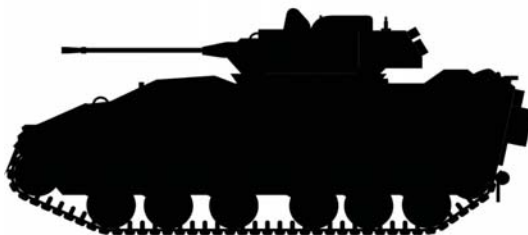
Packer (2008) je svojim pregledom radova također ukazao na neke specifičnosti nepokoravanja socijalnim normama. Naime, u prosjeku čak 36,8% „učitelja“ koji su prekršili normu i odlučili zaustaviti zadavanje elektrošokova stalo je na razini od 150 Volti (tri puta slabijoj od maksimalne), a raspon odstajanja na 150 V po pojedinim istraživanjima kretao se između 20 i 80 posto. Također, izraz boli na licu „učenika“ nije bio povezan s odustajanjem, što ukazuje na činjenicu da bolne grimase „učenika“ nisu omekšavale njihove „učitelje“. Ipak, vizualni kontakt bio je važan, čemu svjedoči činjenica da je udio „učitelja“ koji su zadali najjači elektrošok bio 32,5% veći kada su samo čuli „učenika“, ali ga nisu vidjeli. Iako je ponašanje uvelike određeno osobinama ličnosti, ovim je istraživanjima ne samo ukazano na važnost utjecaja okoline, nego i da naši stavovi i vrijednosti nisu jedino što će voditi naše ponašanje.

Iako je rat stresno iskustvo za čitave narode, najpogođeniji su stresom oni koji su mu najizravnije izloženi - vojnici. Riskiranje vlastitog života iz dana u dan na prvoj liniji i svjedočenje smrti svojih dojučerašnjih prijatelja iz jedinice, dovodi do uništenja vlastitih vrijednosti te ostavlja duboke posljedice na psihički i kognitivni status osobe (Van der Kolk, Pelcovitz, Roth, Mandel, McFarlane i Herman, 1996). U takvoj je situaciji od velike važnosti brinuti o vojnicima i održavati njihovu motivaciju za nastavak borbe, a upravo na temelju iskustva u motiviranju vojnika, Hovland, Janis i Kelley (1953, prema Aronson, Wilson i Akert, 2005) razvili su poznati „Yale“ princip promjene stava, koji je posebice zaživio u marketingu. Navedeni autori su, uz pomoć suradnika, uspjeli definirati osnovne odrednice uspješnog prenošenja motivirajuće poruke vojnicima: govornik treba biti vjerodostojan i privlačan, suptilni pokušaji uvjeravanja bolji su od očitih, a, u slučaju da je lako opovrgnuti suparničke argumenate, prezentiranje obostranih argumenata bolje je od prezentiranja jednostranih argumenata. Također, pokazali su i da je lakše uvjeriti ometenu pu-

bliku, kao i osobe niže inteligencije te one u dobi između 18. i 25. godine. Time su formirani temelji moderne reklamne industrije, čiji nas kreativni proizvodi zabljeskuju sa svih strana.

Intenzivni, fizički i psihički naponi koje vojnici doživljavaju tijekom rata utjecali su i na razvoj psihometrijskih testova. Dva svjetska rata uvelike su potpomogla razvoju grupnih testova inteligencije kao što su Army Alpha i Army Beta (Gould, 1981, prema Peterson, Park i Castro, 2011). Ipak, predmet mjerenja testova za vojnike promijenio se između dvaju ratova - dok su u Prvom svjetskom ratu predmet mjerenja bile sposobnosti, u Drugom su u središte pažnje došli stavovi (Peterson i sur., 2011). Jedna od najkompletnijih baterija testova razvijena je tijekom Drugog svjetskog rata za potrebe selekcije i klasifikacije pilota, a sastojala se od testova inteligencije, ličnosti, interesa i biografskih obilježja, ali i laboratorijskih testova pozornosti, točnosti opažanja, brzine percepcije, koordinacije i vizualno-motoričkih vještina (Flanagan, 1948). Ne treba zaboraviti ni činjenicu da vojne postrojbe predstavljaju velike uzorke, što psiholozima omogućuje istraživanje različitih pojava. Nakon rata, osmišljeni testovi upotrijebljeni su kako bi se pobliže opisao odnos navedenih pojava s osobnim vjerovanjima, zadovoljstvom poslom, vojnim iskustvom i sličnim konstruktima, čime je psihometrija doživjela procvat ušuljavši se u sfere svakodnevnog života (Peterson i sur., 2011).

Ratovi su imali i važnu ulogu u razvoju neurologije, omogućavajući uvid u ponašanje vojnika s ozljedama glave, prilikom kojih je dolazilo i do oštećenja mozga. Prije razvoja modernih metoda snimanja mozga, istraživanja s područja neurologije bila su ograničena ili na korištenje životinjskih uzoraka ili proučavanje ponašanja rijetkih slučajeva osoba sa specifičnim oštećenjima, poput poznatog slučaja Phineasa Gagea. Proučavanje ponašanja vojnika koji su preživjeli ozljedu glave u ratu dovelo je do brojnih spoznaja koje su kasnije potvrđene metodama neuroimaginga, poput spoznaja o epilepsiji (Cavenes

i sur., 1962, prema Bazarian, Cernak, Noble-Haeusslein, Potolicchio i Temkin, 2009) ili demenciji (Plasman i sur., 2000, prema Bazarian i sur., 2009). Također, izbjeglištvo i ozljede, uz brojne agonizirajuće uspomene i potencijalne okidače psihičkih poremećaja, donose i problem prilagodbe na novu okolinu (Garakasha, 2014). Pritom se posebno ističe depresija i osjećaj beznađa i besmisla, koji mogu imati izrazito negativan utjecaj na razvoj djece i adolescenata koji su zahvaćeni vrtlogom rata.

Iako je agresija među zaraćenim skupinama osnovno obilježje rata, nije opravdano izostaviti i njezinu suprotnost - prosocijalno ponašanje koje se javlja unutar zaraćenih skupina, a zahvaća u sve slojeve društva. Tijekom rata, javnost se usmjerava na zaraćene krajeve i sa svih strana počnu pristizati različiti oblici apela za mir i pomoć ugroženim skupinama, dok međusobna kohezivnost unutar skupina raste. Prosocijalno ponašanje u ratnim situacijama posebno je izraženo u djece, što se objašnjava utjecajima okoline i odgoja, odnosno prenošenjem prosocijalnih vrijednosti i kohezivnosti na mlađe generacije (Raboteg-Šarić, Žužul i Keresteš, 1994).

LITERATURA:

- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate
- Bazarian, J. J., Cernak, I., Noble-Haeusslein, L., Potolicchio i Temkin, N. (2009). Long-term neurologic outcomes after traumatic brain injury. *The Journal of head trauma rehabilitation*, 24(6), 439-451.
- Flanagan, J. C. (1948). *The aviation psychology program in the Army Air Forces* (No. 1). ARMY AIR FORCES WASHINGTON DC AVIATION PSYCHOLOGY PROGRAM.
- Garakasha, N. (2014). Working with refugee young people: a nurse's perspective. *Australian Journal of Advanced Nursing*, 32(2), 24-31.
- Haslam, N., Loughnan, S. i Perry, G. (2014). Meta-Milgram: An Empirical Synthesis of the Obedience Experiments. *PLoS ONE* 9(4): e93927.
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), 371-378.
- Packer, D. J. (2008). Identifying systematic disobedience in Milgram's obedience experiments. *Perspectives on Psychological Science*, 3(4), 301-304.
- Peterson, C., Park, N., i Castro, C. A. (2011). Assessment for the U.S. Army comprehensive soldier fitness program. *American Psychologist*, 66, 10-18.

- Raboteg-Šarić, Z., Žužul, M. i Keresteš, G. (1994). War and children's aggressive and prosocial behaviour. *European Journal of Personality*, 8, 201-212.
- Russell, N. J. C. (2010). Milgram's obedience to authority experiments: Origins and early evolution. *British Journal of Social Psychology*, 50, 140-162.
- Van der Kolk, B. A., Pelcovitz, D., Roth, S., Mandel, F. S., McFarlane, A. i Herman, J. L. (1996). Dissociation, somatization, and affect dysregulation: The complexity of adaptation to trauma. *American Journal of Psychiatry*, 153(7), 83-93.

Psihopatologijske pojave u vojsci

LARA DOMOVIĆ

- 10 **SAŽETAK:** *Psihopatologijske pojave u vojsci najčešće se javljaju zbog prevelikih zahtjeva (novi način života, nove navike, psihofizička opterećenja, savladavanje svakodnevnih zadataka) koji su nametnuti pojedincu, odnosno vojniku, što dovodi do nesklada u motivaciji, ciljevima i interesima. Što je taj nesklad veći, a psihofizička izdržljivost vojnika manja, veći je broj poteškoća koje se javljaju tijekom prilagodbe na novu okolinu i promijenjenih uvjeta života. Razlikujemo organske i funkcionalne poremećaje. Unutar vojne postrojbe, organski poremećaji koji se najčešće javljaju su poremećaji alkoholnog ludila i patološko pijano stanje, a povezani su s prekomjerenom upotrebom alkohola prije selekcije za vojsku. Vojnike koji boluju od ovisnosti o drogi nastoje isključiti iz vojske. Funkcionalni poremećaji, točnije psihoze i neuroze, također se javljaju među redovima vojske. Vojnici koji iskazuju neurotične oblike ponašanja teže se prilagođavaju u vojsci, nemirni su, zabrinuti i depresivni, osobito tijekom prvih dana služenja roka. Psihoze su teža duševna oboljenja, no njihov broj u vojsci ne povećava se tijekom trajanja rata. Često se javljaju i psihotične reakcije uzrokovane vanjskim opterećenjem, no za razliku od psihoza, njihovi simptomi se utišavaju prestankom izloženosti traumatičnoj situaciji. Samoubojstvo, odnosno suicidalne namjere u vojsci predstavljaju sve veći problem u postrojbama, a često se javljaju zbog nemogućnosti suočavanja s preteškim zadaćama, neprilagođenosti, međusobnog odnosa vojnika i zapovjednika i slično. Ono što suzbija psihopatologijske pojave u vojsci su preventivna selekcija i klasifikacija, a presudnog je značaja suradnja zapovjednika i vojnika sa vojnim psihologom.*

KLJUČNE RIJEČI: organski poremećaji, funkcionalni poremećaji, psihopatologija, vojska, psihoze, ovisnosti

Ono što definira pojam psihopatologijskih pojava jesu patološki (bolesni) oblici ponašanja pojedinca u njegovom socijalnom okruženju (Badžak J. i Bender-Horvat, S., 2003, prema Jervis, 1977.), a posljedica suinterakcije nasljednih čimbenika i životnog iskustva pojedinca. Pojava nasljeđene nega-

tivne psihičke značajke aktivira se pod djelovanjem nepovoljne okoline, dok se u normalnim društvenim uvjetima ne mora nužno javiti. U vojsci se takve pojave najčešće javljaju zbog prevelikih zahtjeva koji se postavljaju pred pojedinca (novi način života, nove navike, psihofizička opterećenja, savladavanje svakodnevnih zadataka), koji dovode do nesklada u motivaciji, ciljevima i interesima pojedinca. Što je taj nesklad veći, javit će se veći broj poteškoća u prilagodbi na novu, vojnu okolinu. Neovisno o tome što pojedinac u vlasitoj okolini funkcionira normalno, dolazak u vojsku može potaknuti neprilagođeno ponašanje. Hoće li služenje vojnog roka kod pojedinca uzrokovati psihičku krizu ovisi o tome kolika je velika promjena uvjeta i načina života, te njegova psihofizička izdržljivost.

Psihopatologijske poremećaje dijelimo na organske i funkcionalne (Badžak i Bender-Horvat, 2003). Organski poremećaji uzrokovani su toksičnim, biokemijskim ili organskim oštećenjima mozga, a simptomi su poremećaji vremenske i prostorne orijentacije, poremećaji pamćenja, komunikacije, percepcije, intelektualnog funkcioniranja i čuvstvenog reagiranja (Badžak J. i Bender-Horvat, S., 2003). Za vrijeme služenja vojnog roka, unutar organskih poremećaja najčešće se javljaju poremećaji alkoholnog ludila (*delirium tremens*) i patološko pijano stanje, koje predstavlja nenormalnu reakciju na alkohol te uzrokuje naglo suženje svijesti, nemir, uzbuđenje i agresivnost, često i nakon malih količina alkohola. *Delirium tremens* javlja se kod osoba koje su bolovale od ovisnosti o alkoholu, a dolaskom u vojsku prisiljeni su na apstinenciju, što dovodi do nemirnosti, smetenosti, tremora ruku, agresivnosti, halucinacija te osjećaja straha i znojenja (Badžak i Bender-Horvat, 2003). Uporaba droge također je svrstana u organske poremećaje, no ovisnike se nastoji isključiti iz vojske zbog opasnosti od zapadanja u krizu te mogućnosti otuđivanja narkotika.

Funkcionalni poremećaji su stanja kod kojih nema sigurne organske podloge smetnjama, a očituju se poremećajima mišljenja, percepcije, motivacije i emocionalnog funkcioniranja (Badžak i Bender-Horvat, 2003). Dijelimo ih na neuroze (lakši psihički

poremećaji) i psihoze (teži psihički poremećaji).

Neuroze karakterizira djelomično oštećena osobnost, a pritom ne dolazi do kvalitativnih izmijena u doživljavanju vlastitog „ja“ i u doživljavanju objektivne realnosti (kao što je to slučaj kod psihoza).¹ Na nastanak neuroza utječu neugodni doživljaji iz djetinjstva ili života općenito, te se iskazuje kao nesposobnost izvršavanja zahtjeva koje nameće neka životna situacija. Vojnici koji iskazuju neurotične oblike ponašanja teže se prilagođavaju u vojsci, osobito tijekom prvih dana služenja roka. Nesigurni su, u strahu, zabrinuti, razdražljivi te depresivno raspoloženi. Može se reći da neuroza kod nekih osoba počinje kada zbog njezinih subjektiv-

nih kriza, počinje trpjeti i njezina okolina (Badžak i Bender-Horvat, 2003). U miru i ratu najčešće se javljaju panični poremećaj (kratkotrajni, spontani, iznenadni, bezrazložni napad panike), opći anksiozni poremećaj (stanje straha karakterizirano strašljivim iščekivanjem uz znakove psihomotorne napetosti i hiperaktivnosti), posttraumatski stresni poremećaj (pojava psihičkih tekoba nastale kao posljedica izloženosti teških i neugodnim događajima), fobični poremećaj (fobični strah koji je povezan uz određene objektivne situacije, aktivnosti,

¹ <http://www.vasdoktor.com/medicina-od-a-do-z/psihijatrijske-bolesti/973-neuroze-neuroticne-reakcije-i-slicna-stanja> - Pristupljeno 16.2.2015.

funkcije organizma; praćen ponašanjem izbjegavanja podražaja), opsesivno-kompulzivni poremećaj (praćen prisilnim mislima ili radnjama koje osoba doživljava kao strane i nametnute) i somatoforni poremećaj (karakteriziran tjelesnim znakovima koji se ne mogu objasniti organskim uzrokom).

Kod neuroze moguće je ublažiti jačinu poremećaja ili čak spriječiti javljanje pojedinih znakova, a u vojsci se preventivno djeluje na sljedeće načine: dobrom selekcijom i klasifikacijom, humanim odnosima zapovjednika s podređenima, pravodobnom i kvalitetnom izobrazbom, postizanjem visoke motiviranosti i postrojbenog zajedništva (Badžak i Bender-Horvat, 2003). Od velike važnosti je odabir sposobnog i kvalitetnog zapovjednika te njegovo usmjeravanje individualnih ciljeva, interesa i potreba prema zajedničkom interesu postrojbe.

Psihoze su teža duševna oboljenja koja nastaju kad su uzroci psihičkih poremećaja patogene komponente u samoj osobnosti (Badžak i Bender-Horvat, 2003), dakle, psihoza zahvaća cijelu osobnost, a ne samo jedan njezin segment. Javljaju se izraženi poremećaji u prostoru i vremenu, nerazlikovanje subjektivnih (bolesnih) doživljaja i realnosti, negiranje te iskrivljenje realnosti. Razlikujemo ih prema oblicima patološkog ponašanja, odnosno prema kliničkoj slici, a to su: shizofrenija, sumanutni poremećaj i manično-depresivne psihoze. Broj psihoza u vojsci ne povećava se tijekom trajanja rata (Badžak i Bender-Horvat, 2003), a u slučaju prepoznavanja znakova psihoza kod vojnika, potrebno ih je uputiti u zdravstvenu ustanovu uz odgovarajuću terapiju. Uz psihoze, mogu se javiti i psihotične reakcije uzrokovane vanjskim opterećenjem, npr. dugim iscrpljujućim borbama, hladnoćom, slabom prehranom te neispavanošću, no takve se reakcije utišavaju kada se pojedinac ukloni iz traumatske situacije (Badžak i Bender-Horvat, 2003).

U vojsci se također pojavljuju poremećaji strukture ličnosti – trajni poremećaji ponašanja koji su izraz posebnog načina života pojedinca i njegovog odnosa prema drugim ljudima. Takvi pojedinci svoje ponašanje drže posve normalnim, a za neprilagođeno ponašanje prema svojoj okolini krive druge

12 ljude ili okolnosti. Iz ovog kruga najčešće se u vojsci spominju problemi sa emocionalno nezrelim osobama i psihopatskom strukturom ličnosti. Emocionalno nezreli pojedinci su nekritični, reagiraju nagoniski i nedosljedni su u ponašanju, teško podnose razdoblja duže emocionalne napetosti, stoga ne biraju mjesto i vrijeme za svoja „emocionalna pražnjenja“, osjetljivi su, povodljivi te sugestibilni (Badžak i Bender-Horvat, 2003). Za takve pojedince u vojsci potrebno je iskazati više tolerancije, pohvaliti ih za dobro obavljene zadaće te ih na bojišnici raspoređivati uz emocionalno stabilne osobe, no odgovornost im razvijati nepopuštanjem tijekom provedbe postavljenih zadaća te dosljednošću. Pojedinci psihopatske strukture ličnosti razumiju socijalne odnose, ali im se namjerno ne prilagođavaju, već ih koriste za vlastite potrebe na „svoj poseban način“ (Badžak i Bender-Horvat, 2003, prema Jervis, 1977). U vojničkim uvjetima teško podnose stegu, provedbu dobivenih zadaća po planu i programu, te vojničku hijerarhiju i nadzor, impulzivni su, protiv se autoritetu, ne koriste se svojim iskustvom, a kažnjavanje ih trajno ne popravlja (Badžak i Bender-Horvat, 2003). Često se ističu izdržljivošću u tjelesnim naporima te hrabrošću u vrlo opasnim situacijama. Moguće pojave su i kriminalno ponašanje u miru i ratu, zbog emocionalne „hladnoće“. Za takve pojedince zapovjednikova zadaća je smanjiti asocijalno ponašanje pružajući im mogućnosti za dokazivanje u nekoj specifičnoj djelatnosti (npr. u sportu).

Samoubojstvo u vojsci javlja se među psihički promijenjenim, ali i među normalnim osobama. Suicidalno ponašanje karakterizira se kao krizna situacija pojedinca u kojoj se ne snalazi, ne vidi izlaz ni rješenje iz nje. Javiti se može zbog opterećenosti preteškim zadaćama i obavezama, loše organizacije rada i života u postrojbama, ne-primjerenog odnosa zapovjednika, omalovažavanja od strane drugih vojnika, slabe stege, no i zbog osjećaja zatvorenosti unutar vojske i privatnih situacija (Badžak i Bender-Horvat, 2003), npr. emocionalni odnosi izvan vojske, odvajanje od obitelji. Takve osobe pokazuju be-zvoljno, deprimirano raspoloženje, neučinkovitost u provedbi zadaća, oprostajne izjave prijateljima,

povlačenje i izoliranje od drugih (Jukić, 1993.). Za suzbijanje suicidalnih namjera, zapovjednik se treba dobro upoznati s vojnicima te uspostaviti uspješnu komunikaciju, pokazati razumijevanje za krizne i problematične situacije, biti oprezan pri izricanju kazna i oštih kritika prema osjetljivim i emocionalno nezrelim vojnicima te ukloniti sredstva upotreblijiva za samoubojstvo.

Za suzbijanje psihopatoloških pojava u vojsci značajnu ulogu predstavlja preventivna selekcija prije dolaska na služanje vojnog roka te valjana klasifikacija, čija je uloga raspoređivanje zadaća i obaveza vojnicima prema njihovim fizičkim i psihičkim sposobnostima (Badžak i Bender-Horvat, 2003). Također, među redovima vojske bitno je razvijanje zajedništva, povjerenja i pozitivnog ozračja, a potrebno je voditi računa i o davanju odmora uslijed psihičke iscrpljenosti. Od presudnog je značaja suradnja zapovjednika i vojnika sa vojnim psihologom, kako bi kroz psihološko savjetovanje osposobili vojnike za suočavanje s problemima, pružili im potporu te pomogli pri donošenju odluka. „Na razini pojedinca cilj je suzbijanje negativnog utjecaja stresa i vojničkog načina života na učinkovitost i psihi vojnika. Na razini postrojbe i vojske u cjelini cilj je poduprijeti bojnu spremnost očuvanjem funkcionalnosti skupine i pojedinaca te isključenjem i skrbi za „pogođene“ pojedince“.²

LITERATURA

Pavlina, Ž, i Komar, Z. (2003). Psihopatološke pojave u vojsci. J. Badžak i S. Bender-Horvat. *Vojna psihologija*, 617-645. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.

Talačke krize

KARLA ČUK

SAŽETAK: Prisutnost brojnih talačkih kriza u današnjem svijetu nije nikakva nepoznanica. Ne tako davno smo imali prilike slušati o masakru u Parizu, nešto prije toga opet o ubojstvima članova satiričnog magazina Charlie Hebdo. Takvi događaji su posljedica neshvaćenih umova određenih pojedinaca, koji mogu biti ili hladnokrvni ubojice ili obični ljudi s ubojitim nagonom potaknuti nekim psihičkim poremećajem. Kako god bilo, vlasti se moraju nositi s njihovim djelima, te kako bi uspješno spasili taoce savjetuju se sa stručnim timom koji im pruža informacije o tome kako uspješno razriješiti krizu. Mnogo puta miran pristup rješavanju krize ne rezultira uspjehom, ali u mnogo više slučajeva su talačke krize riješene na miran način, bez žrtava. Takva situacija danas je moguća upravo zbog suradnje policijskih službenika sa stručnjacima s područja psihologije, sociologije, medicine i slično koji svojim znanjem doprinose radu tima, te zajedno pokušavaju spasiti živote.

KLJUČNE RIJEČI: talačka kriza, taoći, pregovori, žrtve, komunikacija, pregovarački tim

Jutro 7. siječnja 2015. godine za većinu europskih građana bilo je obično, hladno siječanjsko jutro. Jedni su se probudili godinu dana stariji, drugi su prvi puta ugledali svjetlo dana, treći su kasnili na posao, a dvojica braće Saïd i Chérif Kouachi izašli su iz svog doma i uputili se prema Ulici Nicolas-Appert u Parizu. Otprilike u 11:30 po lokalnom vremenu upali su u sjedište satiričnog magazina Charlie Hebdo te ispalili vatru iz različitog vatrenog oružja. Njihovi metci pronašli su put do 23 zaposlenika magazina, smrtno ranivši njih 12. Upravo u to vrijeme za 23 obitelji svijet je postao tamnije mjesto, a nekoliko sati kasnije i za cijelu javnost. Sva sreća i nesreća malih ljudi prebačena je u drugi plan, dok je strašna sudbina 23 ljudi pogodila svijet. Nešto kasnije te godine, 13.11.2015., 1500 ljudi, sretnih što su dobili priliku uživo slušati Eagles of Death Metal, uputilo se prema dvorani Bataclan. Oko 21:40 po lokalnom vremenu, njihova sreća je naglo okončana ulaskom trojice naoružanih muškaraca. Zauzevši svoje pozicije, trojica napadača počela su pucati po publici.

Te je večeri u toj dvorani u 35 minuta život izgubilo najmanje 80 nevinih ljudi. No, u isto vrijeme, na pet različitih mjesta u Parizu, šestero pripadnika ISIL-a obavljalo je svoj pohod na parišku javnost, a njihove ruke bile su zamrljane krvlju 39-ero nevinih osoba. (BBC News Europe, 2015)

Nažalost takvih događaja ima mnogo kroz godine; o nekima se govori više, o nekima manje, ali gubitak života je svugdje neminovan. Postavlja se pitanje zašto do toga dolazi, kako se ne predvide napadi, kako ih se može spriječiti te kako se s njima nositi. Mnogo je pitanja, a premalo odgovora. Oni koji su upoznati s problemom šute, a oni koji i žele nešto reći, ne usude se.

No problem talačkih kriza ostaje. Primjerima ilustriran pojam talačkih kriza zahtjeva i točnije, preciznije objašnjenje. Merriam Webster rječnik definira taoča kao osobu zatočenu protiv njezine volje kako bi se osigurali zahtjevi počinitelja otmice. Miller (2005) pak navodi kako su u talačkim krizama životi u izravnoj opasnosti od nasilne smrti u vrlo kaotičnoj i nekontroliranoj situaciji, nerijetko od strane psihički ili emocionalno nestabilnih i očajnih počinitelja. On također smatra kako postoje dvije vrste počinitelja - oni očajni, prepuni ubojitog nagona koji je potaknut psihološkim poremećajem i pojačan upotrebom opojnih sredstava, i oni hladnokrvni, koji ne mare za oduzimanje tuđeg života kako bi zadovoljili vlastite želje i potrebe. Kako bi se talačka kriza riješila bez gubitka nevinih života, bez obzira na tip počinitelja, Miller (2005) smatra kako je važno znati najopasnije trenutke talačkih kriza i njihove karakteristike. On kaže kako je prvih 15 do 45 minuta najkritičnije razdoblje, upravo zbog konfuzije i panike nastale zbog dane situacije. Također smatra kako treba postojati određena doza opreza prilikom predaje krivaca jer, zbog pojačanih emocija i napetosti situacije, može doći do nesporazuma između krivaca i pregovaračkog tima te dovesti do toga da se promijeni unaprijed dogovoren i siguran plan. Ipak, kaže kako je najveća stopa smrtnosti zabilježena u situacijama kada policija mora intervenirati i izvesti taktički napad izvlačenja taoča. Smatra kako je to posljedica dvaju činitelja: prvi je činjenica da

13

14 se nije mogao sklopiti prihvatljiv sporazum te je bila potrebna intervencija, dok je druga reakcija na situaciju u kojoj su taoci usmrćeni ili je njihovo pogubljenje neminovno.

Uzevši u obzir kako nijedna talačka kriza nije identična, ne može se sa sigurnošću reći kako i zašto one nastaju, ali za uspješno rješavanje pojedinih kriza tog tipa moraju se razmotriti svi činitelji koji mogu utjecati na ishod, poput broja taoca, mjesta gdje ih drže, broja počinitelja i slično. Ipak, jedan od važnijih faktora koji se mora pažljivo kontrolirati jest emocionalna klima unutar pregovaračkog tima, između počinitelja te između pregovaračkog tima i počinitelja. Iz intervjua s nekoliko policijskih djelatnika, koji su bili uključeni u talačke krize, Craciunescu (2015) je primijetila kako su svi naglasili važnost neprestanog kontroliranja emocija i sukladnih reakcija. Smatra da je za pozitivno razrješenje talačke krize potrebno odvojiti emocije od razmišljanja, uz naglasak na njezinu jednostavnost u teoriji, a potpuno drugačiju situaciju u praksi. Kod razrješenja talačke krize Miller (2005) navodi kako odgovor na talačku situaciju mora sadržavati tri glavna koraka. Prvi korak odnosi se na osiguravanje perimetra, što uključuje izolaciju i zadržavanje počinitelja na jednom mjestu te im onemogućuje kretanje izvan osiguranog prostora. No, potrebno je napraviti i dovoljno prostora za taktički i pregovarački tim te osigurati počiniteljima slobodu kretanja unutar granica koje se mogu držati pod kontrolom policije. Drugi je korak kontrola okoline, pri čemu se pregovaranja odvijaju paralelno sa životom ljudi u zajednici. Potrebno je pregovarati na način da se ne ugrožava ili zaustavlja dnevni ritam ostalih ljudi dok se pokušava riješiti talačka kriza. Treći korak je uspostavljanje komunikacije. Miller (2005) smatra da je potrebno što prije uspostaviti neki oblik komunikacije s počiniteljima kako bi im se dalo što manje vremena za razmišljanje o drastičnim opcijama. Zahvaljujući televiziji, upoznati smo s različitim drastičnim opcijama i teškoćama koje mogu pogoditi pregovarački tim i sam proces razrješenja talačke krize. Popularna kultura i mediji koriste problem talačkih kriza u svrhu razonode masa, no upravo nam to omogućuje uvid u nastanak, procesi rješavanje talačkih kriza.

Ipak, televizija ne daje stvarnu i cjelokupnu sliku, ali ljudima približi tematiku i sam problem te omogućuje shvaćanje kompleksnosti i težine cijele situacije. Olakšavajuća je činjenica da prosječno 75% talačkih situacija završava predajom kriminalaca te nešto manje od 10% rezultira gubitkom života zločinaca, dok samo 3% talačkih kriza završi smrću taoca (Hatcher, Mohandie, Turner i Gelles, 1998). Miller (2005) smatra kako uspješno rješenje talačke krize uključuje sigurno puštanje taoca te predaju zločinaca vlastima, no u praksi postoji pet mogućih razrješenja talačke krize: predaja, taktički napad i uhićenje zločinaca, ubojstvo zločinaca, samoubojstvo zločinaca te bijeg zločinaca. Cilj je svakog pregovaračkog tima u sklopu talačke krize razrješenje situacije predajom počinitelja i oslobađanjem taoca. No, kako bi došlo do takvog pozitivnog ishoda, potrebne su godine iskustva i edukacija na području pregovaranja, kao i suradnja stručnjaka s više različitih područja djelovanja, pa tako i psihologa. Psiholozi u pregovaračkom timu nemaju nužno ulogu pregovarača, no obavljaju niz važnih funkcija u sklopu tima za krizne situacije, osobito u slučaju psihički nestabilnog počinitelja ili počinitelja s dijagnozom psihičkog poremećaja. Također, organiziraju i sudjeluju u treninzima pregovaranja i upravljanja kriznim situacijama, a svojim znanjem uvelike doprinose djelovanju cijelog tima (Miller, 2005). No, psiholozi ne moraju nužno imati direktnu ulogu u timu za krizne situacije, već mogu proučavati prilagodbu i kasnije ponašanje taoca, izrađivati psihološke profile terorista, proučavati terorističke napade i donositi zaključke koji bi u velikoj mjeri trebali pomoći radu i napredovanju tima. Iako u prošlosti psiholozi nisu smatrani potrebnima u timovima ovog tipa, u novije vrijeme javlja se sve veća potreba za vrstom znanja i stručnosti koju posjeduju psiholozi. Njihova uloga u upravljanju kriznim situacijama i pripadajućim timovima postaje sve veća pa se samo može nagađati koja je budućnost psihologa u takvim timovima i koliko će ona rasti u narednim godinama (Hatcher, Mohandie, Turner i Gelles, 1998).

LITERATURA:

BBC News (2015). Paris attacks: Bataclan and other assaults

Psihološki izazovi vojnika te njihova priprema i protumjere

VERA VRBANIĆ

leave many dead. Preuzeto 28.11.2015, sa BBC News: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34814203>
Craciunescu, C. (2015). Mediation and Negotiation Techniques in Hostage Situations - A Way Out? Preuzeto 28.11.2015, sa Academia.edu:
https://www.academia.edu/10500359/Mediation_and_Negotiation_Techniques_in_Hostage_Situations_-_A_Way_Out
Hatcher, C., Mohandie, K., Turner, J. i Gelles, M. (1998). The Role of the Psychologist in Crisis/Hostage Negotiations. *Behavioral Sciences and the Law*, 16(4), 455-472.
Miller, L. (2005). Hostage Negotiation: Psychological Principles and Practices. *International Journal of Emergency Mental Health*, 7(4), 277-298

SAŽETAK: Studije drugog svjetskog rata pokazuju da je bilo više psihičkih nego fizičkih žrtva. Vojnici se svakodnevno suočavaju sa visokim stresom. Važno je prepoznati različite izvore stresa, znati pripremiti vojnike na njih te omogućiti im ostale uvjete na misiji – od dovoljne količine sna, preko mogućnosti redovite komunikacije s obitelji, pa do jasnih zaduženja. Nakon visoko stresne situacije mora se što prije reagirati adekvatnim protumjerama kako bi se spriječio razvoj psihičkih poremećaja i emocionalnih trauma. Nikada nije moguće u potpunosti spriječiti psihološke probleme, no uz kvalitetnu provedbu navedenih mjera mogu se probati svesti na minimum.

15

KLJUČNE RIJEČI: vojna psihologija, priprema vojnika, trening, stresori

Istraživanja Drugog svjetskog rata (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012) pokazuju da je u njemu bilo više psihičkih nego fizičkih žrtava. Osobe uključene u rat dulje od 60 uzastopnih dana u 98% slučajeva dožive neku vrstu poremećaja poput posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), depresije i suicidalnosti (Adler, Barton i Vaitkus, 1998). Procjene učestalosti PTSP-a pokazuju da 20-30% veterana pokazuje neki stupanj tog poremećaja (Cogan, 2010, prema Barrett, 2011). Budući da je PTSP povezan s depresijom, a depresija sa suicidalnošću, vojnici koji boluju od PTSP-a imaju 6 puta veću šansu da počine samoubojstvo (Thompson, 2009, prema Barrett, 2011). Osobe uključene u bitku za Staljingrad živjele su čak 30 godina kraće od svojih sugrađana koji nisu sudjelovali u borbi (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). Za razliku od Drugog svjetskog rata, današnje borbene zone najčešće nemaju borbenu frontu, tako da je opasnost, a time i stres, sveprisutan.

Glavni izvor psihičkih problema kod vojnika različiti su stresori. Stres možemo podijeliti na dvije vrste: kratkoročni i dugoročni (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). Kratkoročni možemo opisati kao stres koji nastaje u situacijama ekstremno visokog intenziteta, poput izloženosti eksplozijama i paljbi (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). Dugoroč-

16 ni stres očituje se nakon duljeg boravka na bojištu te uključuje značajke poput zabrinutosti za dobrobit obitelji (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). U situacijama kratkoročnog stresa tijelo reagira s ciljem poboljšanja kognitivnih i motoričkih vještina (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). To se, između ostalog, očituje ubrzanjem pulsa, disanja, smanjenjem apetita i povećanim lučenjem glukoze (McLeod, 2010). U situacijama kada taj stres prijeđe određenu granicu dolazi do prevelikog lučenja adrenalina, sužavanja žila i smanjenja količine kisika koji dopijeva u mozak, što dovodi do obrnutog efekta, tj. pogoršanja motoričkih i kognitivnih sposobnosti (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012).

Primjer kratkoročnog stresa, tj. visokostresne situacije s kojom se susreću vojnici ubojstvo je druge osobe. Grossman (2007, prema McKinny, 2012) opisuje tri faze koje osoba prolazi nakon ubijanja. Prva se faza javlja neposredno nakon ubijanja, a on je naziva "euforijom preživljavanja" (eng. "survivor euphoria"). Ta je početna euforija problematična jer dovodi u pitanje moralnost i psihičko zdravlje pojedinca koji si postavlja pitanje „Ubio sam i sretan sam zbog toga; znači li to da volim ubijati?“. Za drugu fazu, Grossman (2007, prema McKinny, 2012) kaže da počinje griznjom savjesti, uz koju može doći do povraćanja. Također, Grossman (2007, prema McKinny, 2012) navodi da se vojnicima to događa jer im je teško odvojiti osjećaj sreće zbog toga što su živi i svijest o smrti osobe s druge strane bojišta, zbog čega mogu dovesti u pitanje svoju moralnost i psihičko zdravlje. Zadnja faza koju Grossman (2007, prema McKinny, 2012) opisuje ujedno je i najdugotrajnija, a podrazumijeva racionalizaciju tog ubojstva. Ako taj proces ne uspije, javljaju se raznovrsni psihički poremećaji, među kojima su PTSP i depresija (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012).

"Ispitivanje kritičnog događaja" (eng. "critical incident debriefings") jedan je od načina sprječavanja razvoja poremećaja nakon visoko stresnog događaja (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). Ono upućuje i na dva fundamentalna razloga korištenja metode ispitivanja nakon misija (eng. "debriefings"). Prvi se odnosi na raspravu o tome što je dobro na-

pravljeno u toj situaciji, a što loše (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). Drugi se odnosi na rekonstrukciju pamćenja kroz grupnu raspravu tako da sudionici raspravljajući o situaciji međusobno popunjavaju rupe u sjećanju. Fokus je rasprave na odvajanju same emocije od sjećanja, čime se sprječava nastanak emocionalne traume i razvijanje poremećaja (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). Bitno je prenijeti grupi poruku da je stres važan problem, da ne reagiraju svi isto na njega te da pojedinci koji se bolje nose s njime trebaju pomoći ostalima (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). Nadalje, radi stvaranja povjerenja između voditelja i grupe, dobro je da je voditelj rasprave osoba koja je poznavala grupu prije stresnog događaja ili je proživjela isto što i oni (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). Uz to, osoba je dužna završiti edukaciju za voditelja ispitivanja i biti sposobna dobro se nositi sa stresnim situacijama (Paul, Bartone, Amy i Adler, 1995). Jedan od korisnih načina nošenja s kratkoročnim visokim stresom jesu tehnike kontrole disanja, među kojima je iznimno popularno tzv. borbena ili taktično disanje (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012). Ono uključuje: udah od četiri sekunde, zadržavanje daha četiri sekunde, izdah od četiri sekunde i zadržavanje daha četiri sekunde. Proces se ponavlja dok puls ne počne opadati (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012).

Moguće je barem djelomično pripremiti vojnike za visokostresne situacije treningom koji, kada je učinkovit, dovodi do spremnosti pa čak i želje za suočavanjem sa situacijama međuljudskog konflikta (Zsamboki Klein, 1997). Jedan od takvih treninga zove se "Prirodno donošenje odluka" (eng. "naturalistic decision-making") (Zsamboki Klein, 1997), a uključuje simulacije situacija u kojima se vojnici mogu naći, učenje ispravnog donošenja odluka, sastanke u kojima se razmjenjuju iskustva i razgovor o tome što treba raditi u određenoj situaciji, a što ne (Zsamboki Klein, 1997). Ova dva načina treninga omogućavaju vojnicima praktičan i intuitivan trening kroz simulacije, ali i promišljanje o situacijama kroz razgovor. Na taj se način uvježbava "autopilot" na bojištu, ali i kritičko mišljenje (Zsamboki Klein, 1997). Klein i Cal-

derwood (1990, prema Laurence i Matthews, 2012) provođenjem intervjua otkrili su kakva je povezanost iskustva i smišljanja učinkovitih planova. Dok su ključne točke u smišljanju planova bile slične ili iste kod svih vojnika neovisno o iskustvu, iskusni vojnici su u više slučajeva, uz glavni plan, smislili i alternativni. Ako vojnici počnu pokazivati simptome PTSP-a, koristi se trening mentalnog suočavanja koji omogućuje preživljavanje i napredovanje u borbi, a isto tako i sprječava daljnji napredak poremećaja (Csoka, 2009, prema Barrett, 2011). Ključ je ovog treninga njegova sistematizacija - fokusira se na određivanje ciljeva, prilagodljivo razmišljanje, nošenje sa stresom i kontrolu pažnje (Csoka, 2009, prema Barrett, 2011). Iako je taj trening efikasan i nakon pojavljivanja nekih simptoma, bitno je da se vojnici pripreme kako do toga ne bi došlo. Općenito gledano, korištenje ove tehnike, neovisno o simptomima, dovodi do lakšeg nošenja sa stresom i pritiskom, boljeg uvida u ciljeve operacije, rasta samopouzdanja i smanjenog utjecaja distraktora na koncentraciju (Csoka, 2009, prema Barrett, 2011).

Osim treninga, za izbjegavanje razvoja emocionalnih trauma i poremećaja važni su i drugi faktori, kao što je, na primjer, neispavanost, koja se pokazala kao jedan od glavnih izvora stresa (Totterdell, Reynolds, Parkinson, i Briner, 1994, prema Catley, Hamilton i Karlson, 2007). Istraživanja su pokazala da su osobe koje su spavale 7 sati unutar 20 dana imale 98% točnosti pri pucanju, dok osobe koje su spavale 15 sati imale točnost od samo 15% (Grossman, 2007, prema McKinny, 2012).

Adler, Barton i Vaitkus (1998) proveli su longitudinalnu studiju slučaja u medicinskoj jedinici vojske SAD-a koja je sudjelovala u mirovnoj operaciji u bivšoj Jugoslaviji. Utvrdili su izvore stresa, u ovom slučaju dugoročnoga, podijelili ih u pet kategorija (izolacija, neodređenost, bespomoćnost, dosada, opasnost) te za svaku dali objašnjenje i predložili protumjeru. Izolacija je, naprimjer, opisana stresorom brige za obitelj, čija je protumjera potpora obitelji (Adler, Bartone i Vatikus, 1998). Druga je kategorija neodređenost, opisana izvorima stresa kao što su nejasnost misije i neodređenost uloge/identiteta.

Kao protumjere navedene su jasno definirane misije, redovito održavanje treninga u kojem se daju informacije i odgovori na postavljena pitanja te pojašnjava naredbenog lanca i linija autoriteta (Adler, Bartone i Vatikus, 1998). Treća je navedena kategorija bespomoćnost, čiji je stresor relativna deprivacija odnosno dvostruki standard. Autori navode da se to može riješiti uvođenjem istih uvjeta za sve te argumentiranjem razlika u uvjetima njihova postojanja (Adler, Bartone i Vatikus, 1998). Četvrta je kategorija dosada, koja se javlja zbog monotonosti i rutine, a može se riješiti zamjenom vojnika između jedinica i kreativnijim treninzima (Adler, Bartone i Vatikus, 1998). Posljednja, a ujedno i najočitiya kategorija jesu svakodnevne opasnosti kojima su izloženi vojnici, kao, na primjer, izloženost smrti i bolesti. Ondje su najbitnije mogućnosti svakodnevnog ispitivanja te informiranje o terapijama u slučaju povrede (Adler, Bartone i Vatikus, 1998).

S obzirom na to da se vojnici svakodnevno suočavaju s visokim stresom, važno je prepoznati različite izvore stresa, znati kako vojnike pripremiti na njih te im omogućiti ostale uvjete na misiji – od dovoljne količine sna, preko mogućnosti redovite komunikacije s obitelji, pa do jasnih zaduženja. Nakon visokostresne situacije potrebno je što prije reagirati adekvatnim protumjerama kako bi se spriječio razvoj psihičkih poremećaja i emocionalnih trauma. Nikada nije moguće u potpunosti spriječiti psihološke probleme, no uz kvalitetnu provedbu navedenih mjera moguće ih je svesti na minimum.

LITERATURA:

- Adler, A., Bartone, P.T. i Vatikus, M.A. (1998). Dimensions of psychological stress in Peacekeeping operations. *Military medicine*, 163(3).
- Barrett, C. C. (2011). Unarmed and Dangerous: The Holistic Preparation of Soldiers for Combat. *Ethical Human Psychology and Psychiatry*, 11(2).
- Hamilton, N.A., Catley, D. i Karlson, C. (2007). Sleep and the Affective Response to Stress and Pain. *Health Psychology*, 3 (26), 288-295.
- Laurence, J.H i Matthews, M.D. (2012). *The Oxford handbook of military*. Oxford: Oxford University press inc.
- McLeod, S.A. (2010). What is the Stress Response. Pribavljeno 25.2.2015. s adrese <http://www.simplypsychology.org/stress-biology.html>

Intervju s psihologom: mr. sc. Zoran Komar

UNA KOMAR

- 18 McKinny, S. (2012). On combat: The Psychology and Physiology of deadly conflict in war and peace. Pribavljeno 2.2.2015. s adrese <http://www.beyondintractability.org/bksum/grossman-on-combat>
- Paul, T., Bartone, P., Amy, B. i Adler, A. (1995). Event-Oriented Debriefing Following Military Operations: What Every Leader Should Know. US Army Medical Research i Materiel Command. 298(2-89).
- Zsombok, C.E., i Klein, G. (1997). Natural decision making. New York: Lawrence Erlabum Associates inc.

Mr. sc. Zoran Komar diplomirao je psihologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Karijeru je započeo u Institutu za društvena istraživanja, a radio je i na Filozofskom fakultetu. Sudjelovao je u Domovinskom ratu te u osnivanju i vođenju vojno-psihološke službe. Na Hrvatskim studijima držao je kolegij Vojna psihologija. Od 2005. do 2011. obavljao je dužnost pomoćnika ministrice i državnog tajnika u Ministarstvu branitelja. Osnivač i direktor Core Integra d.o.o. za poslovno savjetovanje u području razvoja ljudskih potencijala.

Kako ste se počeli baviti vojnom psihologijom?

Vojnom psihologijom počeo sam se baviti izbijanjem rata u Hrvatskoj i zbog izražene želje da u obrani napadnute zemlje dam svoj doprinos. Moram reći da smo se mi psiholozi odmah, već u samom početku, vrlo dobro i intenzivno organizirali preko našeg Psihološkog društva. Osnovan je i krizni stožer, a sa početkom ustrojavanja Hrvatske vojske pojavili smo se u okviru Ministarstva obrane. U toj početnoj fazi, osim želje da pomognemo i uviđanja silne potrebe za strukom, nismo imali nikakvih posebnih specijalističkih znanja o vojnoj, a pogotovo ne ratnoj psihologiji. Gotovo nitko od nas koji smo u tom početnom periodu pristupili Hrvatskoj vojsci nije prije radio u bivšoj vojsci kao vojni psiholog, bavili smo se potpuno civilnim poslovima. Ja sam, konkretno, bio asistent i istraživač u Institutu za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Baš zbog toga, osobno sam ocijenio da je korisnije za mene poći izravno u Domovinski rat u neku od ratnih postrojbi i vidjeti kako mogu pridonijeti svojom strukom i svojim općim psihološkim znanjem na terenu, na prvoj crti, dakle ne u Ministarstvu obrane u Zagrebu. Tako sam proveo pet mjeseci u jednoj zagrebačkoj brigadi, potom određeno vrijeme u Zapovjedništvu obrane grada Zagreba, da bih se u devetom mjesecu 1992. godine vratio u Ministarstvo obrane, odakle su me izvorno poslali. To se pokazalo dobrim jer sam kroz terenski rad, koliko god je bio zahtjevan, težak, pa i u određenim trenucima opasan, mogao vidjeti koje su to stvarne potrebe, a i koje su mogućnosti koje mi psiholozi možemo pružiti u obrambenim naporima zemlje.

Koje su bile specifične uloge Vas, kao psihologa, u ratu?

Jako je kompleksno područje rada psihologa u vojsci, pogotovo u ratu. Mi koji smo se tada uputili u Domovinski rat nismo imali jasnu predodžbu o tome što nam je činiti. Naglašavam, potreba za našom strukom u vojsci i u ratu pokazala se iznimno velikom. U praksi, moj je rad najlakše opisati kroz nekoliko konkretnih slučajeva. Prvi dan kad sam se pojavio u brigadi, u pola sedam ujutro u zapovjedništvo brigade došao je jedan od zapovjednika satnije (to je vojna formacija veličine oko 150 ljudi), stariji, pristojan i obrazovan čovjek, koji me potražio jer je čuo da je brigada dobila psihologa. Trebao je moju pomoć sa čitavom satnijom koja je odbijala zapovijedi i nije htjela izaći iz vojarne kako bi vježbali na streljani, u pripremi za odlazak na bojišnicu. Pristao sam. Došli smo u spavaonice te sam odlučio ući bez njega, ne znajući kakav je odnos njegovih vojnika prema njemu te procijenivši da bi njegova nazočnost mogla proizvesti više štete nego koristi. Ušao sam u tu veliku prostoriju sa krevetima na kat, gdje je bilo jedno pedesetak ljudi pod oružjem, bijesnih jer im je kasnila plaća, i to par mjeseci. Razgovarao sam s njima sat i pol te je to bila jedna kolektivna "kvaziterapija". Pustio sam da se "izventiliraju" i preuzeo dio agresije koju su imali potrebu izraziti. Kada sam izašao van, zapovjedniku sam rekao da je sve u redu te da će satnija poslušati zapovijed i izaći na teren. Zamolio sam ga da me pusti pet minuta da ništa ne govorim. Bio je pametan čovjek pa me pustio. Tako smo sjedili u njegovoj kancelariji dok sam pet minuta gledao jedno drvo preko puta da se zbrojim.

Vrlo je često moj angažman trajao 24 sata. Doslovno nisam imao luksuz povući se, osim par sati na spavanje. Bio sam non-stop okružen ljudima koji su tražili moju pomoć i pitali me za savjet oko različitih problema. Kada bih sjeo ručati, odmah bi došli dvojica – trojica i u povjerenju mi se požaliti, bilo na problem koji su imali zbog rata i bojišnice, bilo na problem koji su imali zbog obitelji, neku brigu, strah, (...). Kada danas gledam na taj period, mislim da je to bilo jedno izvanredno razdoblje profesionalnoga kaljenja. Ne samo to! Tada sam, zahvaljujući tom angažmanu u ratu, prvi put bio u prilici izravno raditi kao psiholog, jer nas na studiju nisu naučili razgovarati s ljudima. Ljude sam doživljavao i gledao kroz brojke i istraživanja, osobito zato što sam se desetak godina prije rata bavio istraživanjima. Znam da to danas grubo zvuči, ali to je istina. Zahvaljujući vojsci i ratu, naučio sam što znači biti psiholog. Jedna druga grupa poslova (...) bila je procjena spremnosti borbenog stanja i psihičke spremnosti vojnika, odnosno pojedinih dijelova postrojbe kao što je brigada (moja brigada da imala je oko 2 100 ljudi), dakle spremnosti za sudjelovanje u ratu i izvršenje borbenih zadaća. Ispočetka smo radili na način da bih od ranog jutra obilazio kompletnu brigadu, koja je bila smještena na potezu od pedesetak kilometara ili nešto manje, ovisno o uvjetima na bojišnici. Razgovarao sa ljudima i osluškivao njihov puls. Jedan moj belgijski kolega jednom je prilikom rekao da smo mi mjerili "psihološku temperaturu". Vrlo brzo shvatio sam da se taj postupak može unaprijediti izradom jednog psihologijskog instrumenta. Kada sam se vratio u Ministarstvo obrane, pristupili smo

20 izradi instrumenta koji je od 1992. godine postao standardni instrument za ispitivanje psihičke bojne spremnosti. Taj instrument pokazao je izvanredne metrijske karakteristike, ali i bitnije, pokazao se sjajnim prognostičkim sredstvom i doista je vrlo precizno mogao detektirati, na razini cjelokupne Hrvatske vojske, koje su postrojbe u određenom trenutku manje ili više spremne za sudjelovanje u određenim ratnim operacijama. Na koncu, kao tada čelnik službe za vojnu psihologiju, po završetku operacija Bljesak i Oluja, doživio sam tu satisfakciju da je načelnik Glavnog stožera, pokojni general Bobetko, rekao da su operacije Bljesak i Oluja, uz ostale faktore, mogle biti tako uspješne i zahvaljujući nemjerljivom doprinosu hrvatskih vojnih psihologa kroz vrlo precizna i kvalitetna mjerenja i prognoze putem ispitivanja psihičke bojne spremnosti. To znači da smo uspješli ostvariti ideal psihologa praktičara, predvidjeti i prognozirati ponašanja, i to ne na individualnoj, nego na grupnoj razini, pa i na razini cijele vojske, i to u tako kritičnoj fazi kao što je bio Domovinski rat.

S obzirom na nedostatak prethodnog iskustva u vojnoj psihologiji, koje ste druge grane psihologije koristili najviše, bar na početku rada u Domovinskom ratu? S kojim je drugim granama psihologije vojna psihologija najpovezanija?

Na početku, iskreno, nisam koristio nijednu granu psihologije. U situacijama u kojima sam se našao kao padobranom bačen u veliku i mutnu vodu, kada su me pitali za pomoć, nerijetko su mi dolazile na pamet narodne poslovice, biblijske mudrosti ili slično. Tek sam kasnije morao naučiti da psiholog vrlo često niti ne mora dati savjet, već da je bitno saslušati ljude. Nas tijekom studija nisu tome učili, a koliko poznajem današnju akademsku psihologiju, stanje se nije bitno promijenilo u tom pogledu. S druge strane, ono što sam kasnije osvijestio, o čemu smo kasnije i pisali, vojna psihologija majka je svih primijenjenih psihologija. Psihologije u praksi prije Prvog svjetskog rata nije bilo. Ona je bila jedna mala znanstvena disciplina u zametku, ograničena na eksperimentalne prostorije. Tek pristupanjem SAD-a u Prvom svjetskom ratu i potrebom za selekcijom ve-

likog broja ljudi, pogotovo dočasničkog i časničkog kadra, aktiviraju se čuveni vojni Alpha i Beta testovi. To je prva primjena i razvoj testova inteligencije za široku uporabu. Budući da su se pokazali izvrsnim prognostičarima, američke kompanije slijedile su primjer američke vojske. (...) Osim selekcije, možemo govoriti o psihologiji marketinga, koja gotovo kompletno izvire iz onoga što se ranije zvalo psihologijom propagande, a danas se kolokvijalno zove psihološkim operacijama ili psihološkim ratom, a možemo govoriti i o ergonomiji. Prilagodba čovjek-stroj prvo je rađena za tenkovske ili mornaričke postrojbe. Mogao bih navesti čitav niz takvih primjera. Doslovno nema niti jedne grane psihologije koja mi pada na pamet, a da se nije razvila inicijalno unutar vojske. Kako sam se prije rata u Institutu jedno vrijeme bavio psihologijom kreativnosti, već tad sam otkrio jedan vrlo neobičan podatak. Naime, procvat radova i istraživanja na temu kreativnosti nastupio je s početkom ere Hladnoga rata i s potrebom za edukacijom, selekcijom i treningom špijuna. Tada je američko Ministarstvo obrane okupilo tim psihologa i psihijatara koji su imali tu zadaću. Oni su postali prvi istaknuti autori članka i udžbenika iz područja psihologije kreativnosti. U konačnosti kad gledamo doprinos vojne psihologije psihologijskoj znanosti, a struci napose, on nije iznenađujuć niti neobičan jer je rat, ma koliko mrska djelatnost za koju bi čovječanstvo bilo sretnije da je nema,

djelatnost čiji se rezultati mjere u krvi pa su napori koji se u njoj ulažu iznimni. (...)

Postoje li u ratu djelatnosti kojima se bave klinički psiholozi, socijalni psiholozi i slično, dakle psiholozi koji se ne bave isključivo vojnom psihologijom, ili se te uloge u vojnim situacijama isprepliću?

Mi smo unutar službe za vojnu psihologiju imali nekoliko područja rada ili djelatnosti. Ta podjela nije išla u klasičnom akademskom smislu na socijalnu, kliničku... Tada bi morali imati i dječju psihologiju. Ona je slijedila logiku realnih potreba. Tako smo imali i ustrojene posebne odsjeke. Na primjer, jedan segment djelatnosti bio je Odsjek za psihološku prevenciju i potrebu. To bi bilo, uvjetno rečeno, ono čime se generalno više bave klinički psiholozi. No, mi nismo imali niti tolike kapacitete niti takva specifična znanja da bismo mogli organizirati psihoterapijski rad u vojsci, nego se to svodilo na savjetodavni rad i izradu programa prevencije i potpore onoga što smo mi zvali neželjene pojave, a takvih je nažalost bilo, poput samoranjavanja i samoozljeđivanja, samoubojstava, pa naravno i PTSP-a. PTSP je zapravo fenomen koji smo prvo mi u vojsci počeli istraživati u Hrvatskoj - prve epidemiološke studije potekle su od nas. Druga grana djelatnosti, koju sam već spomenuo, odnosila se na ispitivanje psihičke bojne spremnosti, dakle i mjerenja i opservacije koje su rađene periodički tijekom rata otprilike tri puta godišnje na uzorcima od otprilike pet do pedeset tisuća ljudi. Svako takvo istraživanje smo provodili u roku od 15 do 20 dana i ono je finalizirano kroz studije od nekih 150-ak kartica i usmeno izlaganje za najviše dužnosnike Ministarstva obrane, što je uključivalo ministra, načelnika glavnog stožera i sve vodeće generale. To su bili vrlo značajni poslovi i bili su izravno u vojnoj uporabi. Treći dio poslova odnosio se na poslove selekcije i klasifikacije ili odabira i rasporeda ljudi. To su selekcijski postupci na velikom broju ljudi, koje je trebalo klasificirati i po određenim vojnim specijalnostima. Tu bih istaknuo vrh vrhova selekcije, a to je psihološka selekcija kandidata za vojne pilote. Osim što je djelatnost vojnog pilota vrlo sofisti-

cirana i zahtjevna, ona je specifična i po tome što u najvećoj mjeri ovisi upravo o umijeću psihologa koji provodi selekciju jer tamo gdje medicinska selekcija završava, tek počinje psihološka selekcija pilota. Oni svi moraju fizički biti potpuno zdravi, a na psihologu je da svojim instrumentima procjeni koji je od njih sposoban letjeti letjelicom od pedeset milijuna dolara. Osim što mora odgovarati za sredstvo koje ima toliku cijenu, treba i upravljati sredstvom koje je izrazito borbena moćno. Još jedan segment djelatnosti, koji nije ništa manje bitan, jest edukativni –od početka smo razvijali sustav izobrazbe za dočasnike i časnike iz odabranih poglavlja i tema iz područja vojne psihologije. Sve su te teme danas aktualne i životne i u uvjetima suvremene vojske.

Koje su uloge psihologa u vrijeme primirja? Što tada rade vojni psiholozi?

Domovinski rat bio je jedno razdoblje isprepletenosti rata i primirja, ni rata ni mira, odnosno ratnih bljeskova pa mira, ako izuzmemo vrlo burne mjesec 1991. godine, tamo već od 1992. godine, od uspostave Sarajevskog primirja, imali smo povremene vojne angažmane. Razdoblje iščekivanja da se dogodi ili napad s neprijateljske strane ili naša akcija je inače razdoblje trošenja vojnika. U vojnoj praksi postoje modeli cikličke uporabe vojnika, gdje je u jednom periodu vojnik na bojišnici, a u jednom periodu na odmoru, s kojeg se ne vraća odmah na bojišnicu, nego je u pričuvi, na drugoj crti bojišnice, da bi tek kasnije došao na prvu. Kako sam bio u jednoj zagrebačkoj brigadi otprilike 100 km udaljenoj od grada Zagreba, ljudi koji su dobili pauzu da se odmire, mogli su doći u Zagreb na 4-5 dana pa se nakon toga vratiti u postrojbu. Ti periodi odmora u Zagrebu bili su iznimno stresni. Došli su iz situacije gdje je padalo na stotine granata dnevno, gdje su morali biti u potpunoj kondiciji i spremnosti suočiti se sa svim opasnostima rata, a odjednom su se nakon sat - dva vožnje našli u Zagrebu, u kojem je tada život tekao manje-više na sličan način na koji teče danas. Od toga da je grad bio osvjetljen, što je na bojišnici nepojmljivo, do načina života, kafića... Taj osjećaj je jako trošio ljude, slično onome što se do-

22 gađa kada se kali željezo. Ako ga iz vatre naglo stavimo u vodu, onda je to idealan način da ga se slomi.

Kako je bilo doživjeti rat iz perspektive psihologa, kao nekoga tko uočava stvari koje "laik" bez obrazovanja iz psihologije možda ne bi primijetio?

Zapravo, danas vrlo malo i nerado govorim o ratu. Ne zbog toga što to želim zadržati za sebe, nego zato što je rat za svakog od izravnih sudionika jedno potpuno originalno i neprepričljivo iskustvo. Unatoč velikom broju knjiga i filmova koji su napravljeni o toj temi, rat je vrlo teško, gotovo nemoguće opisati jer, osim što je zastrašujuć, riječ je o jednoj nadrealnoj pojavi. Susrećete se s cijelim nizom događanja na koja tada gledate kao potpuno normalna, a zapravo su nenormalna i nevjerojatna. Pri tome ne želim reći da se u ratu ne može raditi razlika između dobra i zla, dapače! Međutim, silina događanja, a i činjenica da ste u njima osobno uključeni, ostavljaju trajan pečat na svakog sudionika. Iz današnje perspektive govoriti o ratnom vremenu vrlo je teško i nezahvalno te unaprijed osuđeno na neuspjeh i iskrivljavanje. Ono što volim iz tog perioda izvući su lijepi i pozitivni primjeri, prije svega bliskosti, zajedništva, požrtvornosti, nesebičnosti koju su ljudi međusobno iskazivali, bilo unutar ratnih postrojbi, bilo civili koji su nas sretali i obasipali zahvalnošću svaki put kada bi se pojavili u gradu u vrijeme odmora.

Kakva je hrvatska vojna psihologija u usporedbi sa svjetskom?

Prije odgovora na to pitanje dobro bi bilo napraviti manji uvod o tome kako je nastala hrvatska vojna psihologija. Mi smo imali tu sreću u nesreći da smo vojsku, ali i vojnu psihologiju razvijali od nule. Nismo imali opterećenje tradicijom, odnosno, imali smo slobodu razviti vojnu psihologiju unutar vojnog sustava samostalno i neovisno. To je posebnost hrvatske vojne psihologije – ona se u startu razvijala autonomno i izvan zdravstvene struke, što je rijetko čak i danas u svijetu. Kada je završio rat te smo izašli na međunarodnu scenu i prezentirali naše rezultate, doživjeli smo gotovo neugodne ovacije od stranih

kolega jer se pokazalo da je ono što smo radili u ratu bilo u samom vrhu tadašnje svjetske psihološke vojne doktrine. Mogu mirne savjesti i bez pretjerivanja reći da je hrvatska vojna psihologija tijekom Domovinskog rata i u poslijeratnom periodu bila razvijena na razini nekoliko najmoćnijih vojski svijeta. Pri tome mislim prije svega na izraelsku, američku i nizozemsku vojsku. Svi su nam oni dali nepodijeljeno priznanje te došli u Hrvatsku učiti od nas. U jednom vrlo kratkom periodu od svega možda desetak godina hrvatska vojna psihologija vinula se u svjetski vrh. Tome svjedoči i to da smo 2000. godine dobili priliku organizirati tradicionalni međunarodni vojni simpozij ovdje u Hrvatskoj koji se od 1963. godine organizirao uvijek i isključivo na području zemalja članica NATO-a. Hrvatska je 2000. godine bila daleko od članstva, ali baš zbog doprinosa hrvatskih vojnih psihologa, vojni psiholozi iz NATO saveza došli su kod nas na petodnevnu konferenciju izlagati svoja istraživanja i znanja te slušati ono što smo mi njima imali za reći.

Koje su najveće razlike između svjetske i hrvatske vojne psihologije?

(...) Razlike postoje u organizaciji, naravno. Mi smo se nizozemskom i izraelskom ustroju približili tako da smo razvili postrojbenu mrežu psihologa. To se odnosi najmanje na jednog psihologa, na samostalnu postrojbenu, ranga samostalne bojne, što je formacija od petsto do sedamsto ljudi, odnosno samostalne brigade (do 2 500 ljudi). Vojni psiholozi su u takvoj mreži časnici, vojne osobe koje dijele dobro i zlo s postrojbom. Takav sustav imaju razvijene još samo Izrael i Nizozemska, a dijelom Belgijanci i Austrijanci, ali nemaju ga ni Francuzi, ni Britanci pa ni Amerikanci, iako priznaju da je optimalan. Nemaju ga zbog tradicijskih opterećenja, jer vojska uvelike počiva na tradiciji. Drugi aspekt razlikovanja činjenica je da mi nismo uspjeli razviti istraživačke centre pri ratnoj mornarici ili zrakoplovstvu, pa čak ni Hrvatskom vojnom učilištu, kakvi postoje u suvremenom svijetu. Naime, pogotovo u Americi, psiholozi su unutar vojnog sustava organizirani kroz niz vrlo eminentnih istraživačkih centara i ustanova koje provode istraži-

vanja koja se, naravno, s određenom odgodom, pojavljuju i u civilnom miljeu. Mi smo se istraživanjima stigli baviti tek usputno. Nismo uspjeli razviti istraživačku djelatnost i posebne centre za uže specijalnosti ili segmente djelovanja, poput psihološkog rata. Nismo imali centar za psihološki rat u kojem bi participirali, ili ga čak vodili psiholozi, što je u

svijetu gotovo uobičajena stvar. Razlike postoje, a bitno je i da je vojna psihologija u Hrvatskoj bila, a i danas je, autonomna od zdravstvene struke, (...) s tim da smo surađivali sa sanitetom na potpori i prevenciji neželjenog ponašanja, ali na ravnopravnoj osnovi.

Kako rat utječe na psihu prosječnog građanina?

Teško je na to odgovoriti. Prvo, ono što se danas zaboravlja, previđa ili prešućuje jest da je Hrvatska bila silno izložena tijekom Domovinskog rata. Ogroman broj ljudi je izravno ili neizravno participirao, te na razne načine stradavao. Ako kažem da je 30 posto teritorija bilo godinama pod okupacijom, a s tog je teritorija velik dio domicilnog stanovništva bio protjeran. Čak i da nisu bili uključeni u bilo kakve vojne operacije, sigurno je da su, kao civili, pretrpjeli silne stresore rata. (...) Rat nikoga ne ostavlja neokrnutim, svakoga pogađa na neki način te u manjoj ili većoj mjeri to vrijedi i za civile. Gotovo da i nema područja u Hrvatskoj, koje nije, govoreći o civilima, doživjelo Domovinski rat. Istrijani su, na primjer, bili najudaljeniji od ratnih zbivanja, međutim velik dio ljudi iz Istre sudjelovao je na bojišnicama diljem Hrvatske, ponajviše u Lici. Oni su se vraćali u svoje obitelji i te obitelji su sigurno na neki način bile traumatizirane.

Radili ste i kao državni tajnik u Ministarstvu bra-

nitelja. Možete li nam ukratko opisati svoje rad na toj poziciji?

Ja sam zahvaljujući radu u Hrvatskoj vojsci i vojnoj psihologiji, nakon što sam od osnutka Ministarstva branitelja sudjelovao na razne načine u aktivnostima Ministarstva, 2005. godine prihvatio dužnost pomoćnika ministrice

branitelja te ravnatelja Uprave za hrvatske branitelje i članove njihovih obitelji. Potom sam postao i državni tajnik za hrvatske branitelje. Bio je to logičan nastavak moje dotadašnje karijere jer to više nisu bili ljudi u odorama, nego razvojačeni branitelji, od kojih sam mnoge poznao s bojišnica diljem Hrvatske. Taj mi je period i angažman u Ministarstvu iznimno bitan i drag na svoj način, u jednakoj mjeri kao i vojni i ratni, jer sam u Ministarstvu branitelja bio u prilici sudjelovati u saniranju svih negativnih posljedica koje je rat, nažalost, na dušama i tijelima mnogih naših ljudi ostavio.

S obzirom da imate iskustva u pružanju psihološke pomoći braniteljima, možete li s nama podijeliti neka od njih koja se posebno ističu?

Bilo je raznih iskustava. Nekoliko puta sam izravno sudjelovao u pregovorima i sprječavao pokušaje samoubojstava hrvatskih branitelja. Jednom smo moj prijatelj i kolega Herman Vukušić i ja skoro izgubili glavu pokušavajući odgovoriti našeg zajedničkog poznanika, hrvatskog branitelja, od toga da se ubije. On je nažalost, bacio bombu, ali je srećom bio samo lakše ranjen i nitko nije ozbiljno stradao. Imao sam sustav dežurstava za tzv. izvanredne situacije u Ministarstvu branitelja, u kojem sam bio jedna od zadnjih karika u nizu ljudi koje se obavještavalo. To je u praktičnom smislu značilo da vas u pet ujutro nazovu iz policijske uprave pored Knina i kažu da se

trojica pijanih branitelja zabarikadiralo i prijete da će se ubiti ako ih policija pokuša umiriti. Ja im nisam mogao previše pomoći telefonom, iz Zagreba, ali naravno, nakon toga više nisam mogao ni spavati. Moja vrata su gotovo cijelo vrijeme bila otvorena i često sam svoj ured nazivao "plakaonicom". Pomoćniku ministra odnosno državnom tajniku najčešće su dolazili ljudi koji svoje probleme nisu mogli riješiti na nižim instancama, a koji su i meni bili nerješivi. Ono što sam znao, i što je dragocjeno iskustvo koje sam povukao iz rata, je to da je važno čovjeka pogledati u oči i reći mu kad mu ne mogu pomoći, umjesto popularnog "nema problema", tapšanja po ramenu i zaboravljanja problema tog čovjeka čim izađe iz ureda. (...) Navest ću još i primjer majke čija kći srednjoškolka je zakasnila sa prijavom na natječaj za srednjoškolsku stipendiju. Postojao je fond za stipendije koji i danas u Ministarstvu funkcionira, ali u bitno manjem opsegu, za stipendiranje djece branitelja, srednjoškolaca i studenata. Njezina kći, koja je inače bila naša stipendistica, zakasnila je s prijavom, a uvjeti su bili takvi da ih se nije moglo promijeniti, niti bih ja to smio učiniti, te je gubila stipendiju koja je tada iznosila oko 400 kn mjesečno, što joj je pokrivalo troškove puta i osnovnih prehrambenih potreba tijekom školovanja. Majka joj je došla iz Slavonije, a ja sam joj iskreno rekao da joj ne mogu izravno pomoći te da joj kći ne može dobiti stipendiju. Ipak, našli smo način, s obzirom da je bila riječ o obitelji koja je bila iznimno skromnog imovinskog stanja, da kroz drugu mjeru osiguramo toj obitelji sredstva u *de facto* jednakom iznosu kojeg je bila stipendija. Nakon otprilike godinu dana, s porte su mi javili da me traži ta gospođa, na koju sam već zaboravio jer je kroz moj ured tada prolazilo na desetke ljudi dnevno. Primio sam ju u ured i prepoznao ju, a ona mi je dala par slavonskih kobasica i domaći ajvar. (...)

Jedno od istraživanja na kojima ste sudjelovali bilo je povezano upravo sa kvalitetom života obitelji hrvatskih branitelja 15 godina nakon rata. Možete li nam ukratko predstaviti najupe-

čatljivije nalaze tog istraživanja?

Mi smo u Ministarstvu branitelja u to vrijeme pokrenuli cijeli niz programa i projekata, kojima smo nastojali olakšati sudbine i traume ljudi koji su najteže u ratu stradali. O tome se nažalost, u hrvatskoj javnosti, vrlo malo zna i govori, jer je braniteljska populacija na stanoviti način

proskribirana kao trošitelj proračunskog novca. Najviše se pažnje posvećuje visini njihovih invalidnina i mirovina, a istovremeno se zapostavlja činjenica da je riječ o populaciji koja rapidno umire i dramatično više obolijeva od malignih bolesti od civilne populacije. To je nažalost u skladu sa iskustvima zemalja koje su prošle rat i ratna zbivanja. Kako ratni veterani, tako civili rata i obitelji veterana, zdravstveno su u svakom pogledu višestruko ugroženiji od slojeva populacije koje rat nije dotaknuo ili ih je dotaknuo marginalno. Tako smo, da bismo mogli provoditi određene preventivne ili palijativne programe, organizirali i određena istraživanja kojima su nažalost potvrđene pretpostavke, pa i premašena najzloslutnija očekivanja o kvaliteti života obitelji hrvatskih branitelja. Pod kvalitetom življenja, što je jedna lijepa konstrukcija, prije svega se misli na njihovo zdravstveno stanje – i psihičko i fizičko. (...) O ovome se malo i nerado govori kada se problematizira pitanje stanja ili statusa branitelja u Hrvatskoj danas.

Koji su najveći izazovi s kojima se susreće psiholog u radu sa oboljelima od PTSP-a?

Ja sam u tom pogledu subjektivan jer imam puno prijatelja PTSP-ovaca, nemam nikakvog zazora prema toj populaciji, kao ni predrasuda. Puno sam se s njima družio i razgovarao. Valja naglasiti da su to normalnim ljudima koji su bili izloženi nenormalnim okolnostima i zbog toga razvili određeni psihički poremećaj. Ali, ti ljudi mogu, pod stanovitim pretpostavkama, normalno funkcionirati. Velika većina njih u tome danas i uspijeva. Ono što je sa PTSP-ovcima bio temeljni problem dugi niz godina u Hrvatskoj je činjenica da se taj poremećaj nije priznavao i vrednovao na jednak način kao neki drugi oblici stradanja u ratu. Njima je predstojala dugogodišnja bor-

ba za priznavanje prava na postojanje. To je trnoviti put koji su prošli i američki ratni veterani, a nažalost su ga na svoj način morali proći i hrvatski branitelji. Onog časa kada je statusno izjednačen branitelj obolio od PTSP-a sa bilo kojim drugim invalidom Domovinskog rata, njihovi problemi nisu prestali, ali su bili bitno ublaženi. Ja osobno sam sudjelovao u toj borbi i ponosan sam da smo je uspjeli dobiti, makar danas, zbog tog razdoblja tzv. sekundarne viktimizacije, dakle negacije žrtvi i trauma koje su objektivno proživjele, imamo posttraumatski poremećaj u većem stupnjem nego što smo ga morali imati, a imamo i velik broj kroničnih slučajeva PTSP-a.

Što vi mislite, je li PTSP neizlječiv?

Ma ne, naravno da ne. PTSP je izlječiv, pod određenim pretpostavkama i pozitivnim okolnostima. PTSP, o čemu sam i pisao, je izrazito društveno uvjetovan poremećaj. Dakle, ovisi o mjeri u kojoj se okolina, od primarne pa do šire društvene okoline, ispravno odnosi prema osobi oboljeloj od PTSP-a. To možemo generalizirati i na civilnu populaciju, jer PTSP nije rezerviran samo za branitelje i od njega pate ljudi koji su doživjeli traume poput stradanja u prometnoj nesreći, silovanja ili bilo kakvog drugog oblika teškog nasilja kojem su bili u nekom trenutku naglo izloženi. Ukoliko postoje priznanje primarne i šire društvene zajednice, postoje i dobri izgledi za oporavak. Jedan dio ljudi se uspije i samooporaviti baš zahvaljujući podršci bližnjih. Jedan dio ljudi oporavi se zahvaljujući adekvatnoj i kvalitetnoj stručnoj podršci, pri čemu je kod nas od početka Domovinskog rata do danas bilo dosta lutanja, jer u početku se ni u stručnim krugovima PTSP gotovo nije priznavao, a nismo imali ni stručnjaka za taj poremećaj. Danas je ta situacija bitno bolja. Ukoliko je prisutno nedovoljno razumijevanje ili, najčešće, nerazumijevanje, tada je realno očekivati da će tegobe biti prolongirane te da će se poremećaj pretvoriti u svoju kroničnu formu. Imati ćemo tada čovjeka koji je na neki način osuđen trajno patiti, manje ili više, pod kontrolom određenih psihoterapijskih tretmana i medikamentata.

Koja su nova područja psiholoških istraživanja u okviru vojske?

(...) Ono što je danas predmet interesa su neka od uvjetno rečeno, vječnih pitanja, među kojima su pitanja zapovijedanja i zapovjednog ponašanja, odnosno vođenja i napose strateškog vodstva. Tu se očito ulažu intenzivni naponi, kao i u cijeli niz drugih područja i djelatnosti. Vojna psihologija je iznimno živo tkivo koje je nažalost, kod nas, slabo praćeno i poznato. O spoznajama i istraživanjima vojnih psihologa najčešće se doznaje posredno, kroz pet ili deset godina kada se repliciraju i primjenjuju na civilnoj populaciji.

Koja su Vaša razmišljanja o novim načinima ratovanja?

Mi smo, krajem 20. i početkom 21. stoljeća doživjeli silan zamah na tehnološkom planu kada je o vojsci i oblicima ratovanja riječ, pa je stvoren i privid o tome da se ratovati može sa minimaliziranjem ljudskog čimbenika. To je, naravno, potpuno naivno. I najsofisticiranijim spravama za ratovanje upravljaju su ljudi. (...) Ti psihološki problemi su i danas možda aktualniji, s obzirom na razornost suvremenih oružja. Osim toga, svaki vam vojnik će reći jednu nepriepornu činjenicu da bez obzira na sve tehnike ratnika koje uključuju dalekometno topništvo, interkontinentalne rakete ili što sve ne, kada je o ratovanju sa distance riječ, ne može se reći da je pobjeda dobivena dok vojnik svojom čizmom nije stao na određeni teritorij koji se zaposjeda. Dakle, nimalo se nije izgubilo na značenju psiholoških čimbenika ratovanja danas, u eri suvremene vojne tehnologije.

Na Hrvatskim studijima predavali ste Vojnu psihologiju, kolegij koji se, nažalost, više ne održava. Je li njegovo neodržavanje rezultat nedostatka potrebe za znanjem iz tog područja ili je u pozadini nešto drugo?

Nikako se ne može govoriti o nedostatku potrebe za tim znanjima, jer ona su vrijedna i korisna. Nažalost, dogodilo se nešto sa Hrvatskim studijima. Oni su, što možda novije generacije manje znaju, osnovani da budu studij primijenjene psihologije, maksimal-

26 no približan praksi i stanovita protuteža postojećim studijima psihologije u Hrvatskoj koja imaju i njeugu akademsku praksu, koja je hvalevrijedna i ja je neću osporavati. Tako je u inicijalnoj fazi, na Hrvatskim studijima participirao velik broj nastavnika koji su imali praktična iskustva. U tom prvom valu sam i ja rado sudjelovao u stvaranju studija psihologije na Hrvatskim studijima i u izradi prvoga nastavnog programa. Nekih desetak godina sam bio predavač Vojne psihologije, a da pritom nisam imao ambicije biti stalno zaposlen kao nastavnik na Studijima, nego mi je to bio honorarni angažman. O visini honorara neću iz pristojnosti govoriti, s obzirom da se radilo o iznosu na simboličkoj razini. Radili smo to iz ljubavi i entuzijazma da ćemo obrazovati nove naraštaje hrvatskih psihologa koji će biti u maksimalnom doticaju sa praksom. U tom kontekstu, ne samo ja, i cijeli niz drugih kolegica i kolega, koji su imali praksu u kliničkoj psihologiji, radili su na Studijima. Tu je posljednjih godina došlo do zaokreta koji je dijelom ili možda čak u cjelini uzrokovan zahtjevom resornog Ministarstva znanosti da se studij organizira po akademskim uvjetima sa pretežitim brojem stalno zaposlenih, a sa minimalnim brojem vanjskih suradnika, što je automatski dovelo do eliminacije nas koji smo na studiju sudjelovali kao praktičari izvana. Meni je zbog toga žao, ali recimo to na alegoričan način – sve što je lijepo, kratko traje.

S obzirom na to da kolegija više nema, postoji li mogućnost samostalne edukacije psihologa koje zanima vojna psihologija?

Teško je samostalno se educirati iz vojne psihologije, pogotovo jer se teško možete približiti vojnom sustavu ako nemate nekoga tko vam može biti spona i vodič kroz njega. (...) Moj kolegij je bio organiziran tako da je uključivao i odlaske u vojarne i razgovore s vojnicima i dočasnicima, časnicima, odlaske u vojne baze, zrakoplovne baze, u Vukovar, gdje su studentima o ratnim zbivanjima tijekom obrane Vukovara govorili izravni sudionici. Dakle, to netko mora organizirati. Naravno da ću ja uvijek zagovarati to da mlad čovjek koji ima interes za to područje samoinicijativno konzumira što je moguće više literature,

premda je i tu teško bez vodiča pogoditi pravu literaturu. Internet daje sve, a prikriva većinu. Sve to nije dovoljno. Unatoč slavnoj prošlosti vojne psihologije na koju možemo biti s punim pravom biti ponosni. Zahvaljujući postignućima hrvatskih vojnih psihologa, otvoren je put prema donošenju prvog Zakona o psihološkoj djelatnosti te uspostavljanju Hrvatske psihološke komore, hrvatski vojni psiholozi bili su među utemeljiteljima psihološke komore itd. Danas smo u zrakopraznom prostoru. Vojna psihologija i na drugim studijima psihologije *de facto* zamire. (...)

S obzirom na tu neprisutnost vojne psihologije na studijima psihologije, što biste preporučili osobi koju zanima ovo područje?

Preporučio bih kontakt sa ljudima koji danas rade kao vojni psiholozi. Njih nema puno, ali su dostupni. Postoji Sekcija za vojnu psihologiju pri Hrvatskom psihološkom društvu i to su sve drage kolegice i kolege koji će rado pružiti pomoć vodiča u područje. Postoji naravno i opcija da se, po završetku studija, ili čak paralelno uz studij, edukacija usmjeri prema specijalističkoj časničkoj izobrazbi pri Hrvatskom vojnom učilištu. To je namijenjeno onim kolegicama i kolegama koji se odluče na karijeru vojnog psihologa. U ovom trenutku, za dobivanje boljih spoznaja najjednostavnije je obratiti se vojnim psiholozima angažiranim u Hrvatskoj vojsci.

Nakon provedbe intervjua, mr. sc. Zoran Komar, zajedno sa mr. Elvira Kojić, proveo je i objavio studiju „Samoubojstva hrvatskih branitelja u Zagrebu i Hrvatskoj“, koja je predstavljena javnosti 17. 12. 2015. godine.

Tretman posttraumatskog stresnog poremećaja kod veterana i aktivnih vojnika uporabom virtualne stvarnosti

LEA JAKOB I PAULA MUČNJAK

SAŽETAK: Virtualna stvarnost tehnologija je koja se danas sve više razvija te koristi u različitim područjima, kako za zabavu tako i za znanost. Psiholozi su pronašli način kako upotrijebiti virtualnu stvarnost u terapeutske svrhe. Terapija u kojoj je najviše primjenjiva jest kognitivno-bihevioralna, putem modificirane metode ponovnog izlaganja situaciji koja je izazvala traumu. Jedan je od boljih primjera tretman posttraumatskog stresnog poremećaja kod veterana. S obzirom na težinu trauma veterana, uobičajene metode kognitivno-bihevioralne terapije kao što je ponovljeno izlaganje stvarnoj situaciji, nije moguće. Terapija virtualnom stvarnosti se iz tog razloga čini idealnom za suočavanje i proradu psihičkih aspekata traume. Iako postoje terapeuti i klinički psiholozi koji se ne slažu s ovim oblikom terapije i nisu njome impresionirani, sami korisnici — u ovom slučaju veterani i drugo vojno osoblje kojemu je namijenjena ova vrsta terapije — smatraju ovu vrstu psihoterapije posttraumatskog stresnog poremećaja dobrom i učinkovitom. Terapija izlaganja virtualnoj stvarnosti ima potencijal olakšati i poboljšati razne psihičke poremećaje te sve više istraživanja ide u prilog njenoj učinkovitosti.

KLJUČNE RIJEČI: Virtualna stvarnost, terapija izlaganjem, posttraumatski stresni poremećaj, vojna primjena virtualne stvarnosti

Sudjelovanje u ratnim operacijama stavlja vojno osoblje u situacije koje mogu imati dugoročne psihičke posljedice, primarno kroz iskustvo ugroženosti vlastitog života, života suboraca ili svjedočenja pogibiji potonjih (Seitz, Poyrazli, Harrison, Flickinger, i Turkson, 2014). Poteškoće se javljaju u obliku fizioloških simptoma (razne ozljede), psiholoških simptoma (razvoj fobija, poremećaja raspoloženja, posttraumatskog stresnog poremećaja i slično) te problema povezanih s ranije navedenima (npr. problemima spavanja) (Stetz, Makela, Folen i Wiederhold, 2010). Najčešći poremećaj koji se javlja kod veterana rata jest posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), psihički poremećaj koji se razvija tijekom razdoblja povećanog stresa uslijed doživljavanja traumatskog događaja u kojemu je život pojedinca

ugrožen ili osoba svjedoči traumi drugoga (Seitz i sur., 2014). SAD kao država s velikim brojem aktivnih vojnika i veterana suočena je s problemom sve većeg broja veterana koji zbog smetnji povezanih s ratnom traumom nisu u mogućnosti voditi normalan svakodnevni život te im je potrebna psihoterapija uz već ustaljen farmakološki tretman. Iako se populacijska prevalencija PTSP-a u SAD-u procjenjuje na oko 3,5%, ona je drastično veća kod veterana rata, no postoje i varijacije s obzirom na ratišta, broj odlazaka na ratište i spol veterana (Seitz i sur., 2014).

Posljednjih desetak godina primjena virtualne stvarnosti doživljava nagli razvoj i sve širu upotrebu u okviru metode terapije izlaganja u uvjetima koji su istovjetni onima u stvarnoj situaciji (Meyerbröcker i Emmelkamp, 2010; Segal, Bhatia i Drapeau, 2011). Terapeuti mlađe generacije sve više teže implementaciji moderne tehnologije u proces psihoterapije.

Kognitivno-bihevioralna terapija izlaganjem uglavnom koristi izlaganje uživo ili zamišljanje situacije koja izaziva anksioznost kod klijenta (Gega, White, Clarke, Turner i Fowler, 2013). Terapija virtualnom stvarnosti oslanja se na integrirani grafički prikaz u stvarnom vremenu koji generira računalo pod kontrolom terapeuta, uređaj za praćenje pokreta tijela, vizualni prikaz i druge naprave koje omogućavaju uranjanje klijenta u virtualnu okolinu. Uspješno izlaganje sadržaju koji je povezan s traumatskim događajem u podlozi PTSP-a dovodi do novih i neutralnijih struktura u pamćenju koje postupno smanjuju utjecaj starih sjećanja i simptoma (Motraghi, Seim, Meyer i Morissette, 2013). Primjena ovog oblika terapije individualna je (klijent i terapeut u jedan-na-jedan situaciji) i sastoji se od prikaza virtualnog sadržaja pred očima klijenta putem prikaza koji je generiran tako da je ekran pričvršćen na glavi klijenta (engl.: head mounted display—HMD) (Seitz i sur., 2014) i slušalice. Osnovna pretpostavka za djelotvornost ovog oblika terapije uronjenost je klijenta u situaciju uz istodobno zanemarivanje okoline u kojoj se nalazi (Kramer, Savary, Pyne, Kimbrell i Jegley, 2013).

Foa i Kozak navode tri uvjeta koja treba zadovoljiti da bi terapija virtualnom stvarnosti bila učin-

28 kovita. Sudionici se trebaju osjetiti prisutnima u virtualnom okruženju da bi lakše mogli uroniti u situaciju. Nadalje, virtualno okruženje treba moći izazvati emocije, a samim time i osjećaje koje je klijent doživio pri traumatskom događaju jer bez doživljaja istih ne može doći do gašenja (ekstinkcije). Treće, gašenje i popratne kognitivne promjene trebaju biti generalizirane i na stvarni život, tj. učinak se treba moći iz terapijskog okruženja prenijeti u stvarni život (Kramer i sur., 2013; Krijn, Emmelkamp, Olafsson i Biemond, 2004).

Virtualnu stvarnost moguće je implementirati kao međukorak na putu od zamišljanja zastrašujuće situacije i stvarnog izlaganja situaciji, što potiče uključivanje terapije virtualnom stvarnosti u već postojeće tehnike kognitivno-bihevioralne terapije umjesto njenog samostalnog korištenja (Seitz i sur., 2014). Cilj je ovakve terapije smanjiti anksioznost vezanu za traumu kroz prepoznavanje prijetnji i emocija vezanih za traumu, razgovorom s terapeutom o istima te na taj način prorađom emocija vezanih za traumu omogućiti bolje nošenje sa samim događajem čime se otvara put za redukciju intenziteta simptoma (Seitz i sur., 2014).

Tu se nalazi osnovna prednost primjene virtualne stvarnosti – moguće je prilagoditi prikaz okruženja da postane što sličniji onom koji je doveo do PTSP-a individualizacijom zvučnih, vizualnih, olfaktornih, taktilnih i kinestetičkih podražaja čime se pokušava što izvornije prikazati traumatski događaj (Seitz i sur., 2014). Međutim, istraživanja su pokazala da je terapija učinkovita čak i kada iskustvo virtualne stvarnosti nije visoko individualizirano (Gonçalves, Pedrozo, Coutinho, Figueira i Ventura, 2012).

Kramer i suradnici (2013) istraživali su na koji način veterani percipiraju korisnost uporabe virtu-

alne stvarnosti u terapiji izlaganjem nakon kratkih prikaza tehnike u trajanju od dvije minute – što je znatno kraće od trenutnog prosječnog trajanja terapije od tridesetak minuta. Iako su terapeuti i klinički psiholozi relativno neimpresionirani tehnikom te joj zamjeraju relativno nerealističan prikaz za koji smatraju da ne omogućava uranjanje (koje je osnova djelotvornosti terapije) i strah od negativne reakcije klijenta, sami veterani i vojno osoblje u istraživanju nisu se složili s profesionalnim mišljenjem. Ovakav oblik terapije za PTSP, za razliku od stručnjaka, smatraju adekvatnim zbog prihvatljive do izvrsne realističnosti situacija koje nalikuju onima na ratištu te je više od polovice njih spremno koristiti ovakav oblik terapije.

Seitz i suradnici (2014) navode kao prednosti ovog oblika terapije kod veterana s PTSP-om nježno odvijanje u stvarnom vremenu pri čemu klijent ponovno proživljava situaciju, a terapeut je u mogućnosti kontrolirati okolinu u koju je klijent uronjen i pratiti reakcije te se terapija odvija u sigurnom okruženju pri čemu je klijent zaštićen od opasnosti. Sama uronjenost nadilazi ograničenja klijentovog zamišljanja situacije dok istovremeno nudi sigurnost koja ne bi bila moguća kod ponovnog izlaganja stvarnoj situaciji. Kod većine veterana prisutan je otpor prema terapiji, prvenstveno zato što je jedno od obilježja PTSP-a izbjegavanje situacije koja je dovela do traume i prisjećanja zbog čega mnogo klijenata odustaje od tradicionalnijih oblika terapije, no primjenom ove tehnike stopa odustajanja

je manja. Nedostatci ove terapije prvenstveno su: strah starijih veterana od modernih tehnologija, iskorištavanje tehnologije da bi maksimalno smanjili kontakt s terapeutom te problemi s klijentovim prisjećanjem događaja zbog čega je otežana individu-

alizacija virtualnog okruža. Praktični je nedostatak kod dijela klijenata pojava mučnine i vrtoglavice povezane s korištenjem tehnike virtualne stvarnosti.

Iako je cijena uređaja za virtualnu stvarnost znala dosezati ogromne iznose, danas se, pojavom kompanija kao što je Oculus Rift i njihovog uređaja koji je cjenovno veoma prihvatljiv većini terapeuta i ima odlične specifikacije (kut gledanja, precizne senzore, otvoren softver), prevladavaju prijašnje poteškoće šire primjene tehnologije u psihoterapiji.

Wiederhold i Rizzo (2005, str. 183) navode da: „virtualna stvarnost nudi potencijal za stvaranje sistematskog testiranja na ljudima, treninga i terapijskih okruženja koja dopuštaju preciznu kontrolu kompleksnih, prožimajućih i dinamičnih trodimenzionalnih podražaja u sklopu kojih je omogućena sofisticirana interakcija, praćenje ponašanja i zabilježavanje izvedbe“ te su istraživanja učinkovitosti terapije izlaganja virtualnoj stvarnosti pokazala prisutnost statistički značajnog učinka u tretmanu PTSP-a kao i metaanalize općenite učinkovitosti terapije virtualnim izlaganjem kod anksioznih poremećaja (Gonçalves, Pedrozo, Coutinho, Figueira i Ventura, 2012; Morina, Ijntema, Meyerbröker i Emmelkamp, 2015; Meyerbröker i Emmelkamp, 2010).

LITERATURA:

- Gega, L., White, R., Clarke, T., Turner, R. i Fowler, D. (2013). Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking. *Virtual Environments Using Video Capture for Social Phobia with Psychosis*, 16(6), 473–479.
- Gonçalves, R., Pedrozo, A. L., Coutinho, E. S., Figueira, I. i Ventura, P. (2012). Efficacy of virtual reality exposure therapy in the treatment of PTSD: a systematic review. *PLoS One*, 7(12).
- Kramer, T.L., Savary, P.E., Pyne, J.M., Kimbrell, T.A. i Jegley, S.M. (2013). Veterans' perceptions of virtual reality to assess and treat Post-Traumatic Stress Disorder. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 16(4), 293–301.
- Krijn, M., Emmelkamp, P. M., Olafsson, R. P. i Biemond, R. (2004). Virtual reality exposure therapy of anxiety disorders: A review. *Clinical Psychology Review*, 24, 259–281.
- Meyerbröker, K. i Emmelkamp, P. M. (2010). Virtual reality exposure therapy in anxiety disorders: a systematic review of process-and-outcome studies. *Depression and Anxiety*, 27, 933–944.
- Morina, N., Ijntema, H., Meyerbröker, K. i Emmelkamp, P. M. (2015). Can virtual reality exposure therapy gains be generalized to real-life? A meta-analysis of studies applying behavioral assessments. *Behaviour Research and Therapy*, 74, 18–24.

- Motraghi, T. E., Seim, R. W., Meyer, E. C. i Morissette, S. B. (2013). Virtual Reality Exposure Therapy for the Treatment of Posttraumatic Stress Disorder: A Methodological Review Using CONSORT Guidelines. *Journal of Clinical Psychology*, 70(3), 197–208.
- Segal, R., Bhatia, M. i Drapeau, M. (2011). Therapists' Perception of Benefits and Costs of Using Virtual Reality Treatments. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(1–2), 29–34.
- Seitz, C. A., Poyrazli, S., Harrison, M. A., Flickinger, T. i Turkson, M. (2014). Virtual Reality Exposure Therapy for Military Veterans with Posttraumatic Stress Disorder: A Systematic Review. *New School Psychology Bulletin*, 11(1), 14–29.
- Stetz, M. C., Makela, A., Folen, R. i Wiederhold, B. K. (2010). Cyber-Studies: Lessons from the Trenches. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(1), 79–82.
- Wiederhold, B.K. i Rizzo, A.A. (2005). Virtual Reality and Applied Psychophysiology. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, 30(3), 183–185.

Don't ask, don't tell

ANDREA DOMITROVIĆ

- 30 **SAŽETAK:** *Don't ask, don't tell*, izraz je koji označava pravilo kojim se zabranjuje ulazak u vojsku onim osobama koje se izjašnjavaju kao homoseksualne. Pravilo je u SAD-u zaživjelo 1994. godine te se zadržalo do 2011. godine kad se omogućuje ulazak u vojsku svim osobama koji se otvoreno izjašnjavaju kao pripadnici seksualnih manjina. Usporedbom četiriju zemalja koje se prema kulturnoj tradiciji i osebujnosti slažu sa SAD-om, nastoji se dati pregled kako micanje zabrane utječe na neke od glavnih odrednica uspjeha vojske, točnije učinkovitosti vojnika i socijalne kohezije unutar same grupe. Nakon micanja zabrane u Australiji, Izraelu, Velikoj Britaniji te Kanadi, ustanovljuje se kako ne dolazi do nikakve veće i značajnije promjene unutar vojske. Svi vojnici su podvrgnuti jednakim pravilima, a veći dio osoba istospolne orijentacije i dalje odlučuje zadržati tu činjenicu za sebe. Nije primijećena razlika u socijalnoj koheziji, učinkovitost vojnika je i dalje nepromijenjena, a ne zapaža se ni trend manjeg broja prijava homoseksualnih osoba za ulazak u vojsku.

KJUČNE RIJEČI: homoseksualnost, vojska, pravilo, zabrana, diskriminacija

Izraz "Don't ask, don't tell" često se primjenjuje pri opisu odluke nastale u SAD-u prema kojoj se osobu koja se prijavljuje u vojnu službu ne smije pitati je li istospolne orijentacije, a ako se ona otvoreno izjašnjava homoseksualnom, zabranjuje joj se pristup u vojsku (Belkin, 2003). Ovo je pravilo stupilo na snagu 1993. godine (Moradi, 2006) nakon brojnih pokušaja tadašnjeg predsjednika Billa Clintona da osobama istospolne orijentacije ukloni zabranu pristupanja vojsci (Belkin, 2003).

Uoči donošenja pravila "Don't ask, don't tell" vojska i određene političke struje smatrale su da je njime postignut kompromis te da je ono učinkovito rješenje za vojnike homoseksualne orijentacije. No s tim se nisu složili aktivisti za LGBT prava koji su pravilo nazvali nedovoljno dobrim pokušajem, koji omogućuje ustrajanje diskriminacije homoseksualnih osoba (Belkin, 2003).

Unutar vojne jedinice nužan je određen stupanj dijeljenja informacija. Cilj toga jest među-

sobno povezivanje vojnika koje će dovesti do njihove učinkovitije suradnje. Međutim, pravilo "Don't ask, don't tell" onemogućilo je stvaranje povjerljivog odnosa između vojnika heteroseksualne i homoseksualne orijentacije. Naime, osoba istospolne orijentacije, s obzirom na navedeno pravilo, ne bi trebala dijeliti svoje osobne podatke o bračnom i roditeljskom statusu te detalje o svojem partneru/partnerici jer se tim činom izlaže otpustu iz vojske (Dean Sinclair, 2009). Sve od navedenog može dovesti do depresije, izolacije i osjećaja socijalne osamljenosti kod pripadnika seksualnih manjina (Davis i Franzoi, 1986, prema Dean Sinclair, 2009).

Upravo su učinkovitost vojnika te kohezija unutar same jedinice, ako se u njoj nalaze osobe istospolne orijentacije, izvori nesuglasja oko ostavljanja ili uklanjanja pravila "Don't ask, don't tell". Naime, Millerovo istraživanje (1994, prema Dean Sinclair, 2009) pokazuje da homoseksualne osobe navode tri glavna razloga za zadržavanje pravila, a to su: mišljenje da je homoseksualna orijentacija nemoralna, smanjenje grupne kohezije i strah od stvaranja prijateljskog odnosa s osobom koja bi mogla biti istospolne orijentacije. Međutim, Belkin (2003) u svom pregledu dosadašnjih istraživanja o navedenoj problematici ne nalazi nikakve dokaze o promjeni u kvaliteti grupne povezanosti, učinkovitosti izvedbe i spremnosti vojnika, kao ni u stopama obolijevanja od HIV-a.

Ako usporedimo SAD s Australijom, Velikom Britanijom, Izraelom i Kanadom, zemljama s kojima dijeli znatan dio tradicije i kulturne, vidljivo je kako su se one razlikovale s obzirom na vremenski period u kojem se provodilo ranije spomenuto pravilo. Ove

su četiri zemlje uklonile zabranu pristupanja vojsci osobama istospolne orijentacije. Belkin (2003) u svome pregledu uspoređuje razlike u stanjima prije i poslije uklanjanja zabrane. Točnije, sam autor napominje kako javno uklanjanje zabrane, suprotno očekivanjima mnogih generala i analitičara koji su podržavali zabranu te samih heteroseksualnih vojnika, nije uzrokovalo nikakvu veću promjenu unutar vojske, kao ni u koheziji same jedinice.

Uz to, većina homoseksualnih vojnika i dalje nije htjela otkriti svoju spolnu orijentaciju te su pravila službe vrijedila jednako za sve pripadnike vojske, bez obzira na njihovu spolnu orijentaciju. Nadalje, Belkin (2003) napominje da bi se za ovu problematiku u obzir trebali uzimati samo dokazi temeljeni na istraživanjima, a ne anegdote nastale na temelju nečijih uvjerenja ili stavova.

Usljed brojnih pritisaka, predsjednik SAD-a Barack Obama i Kongres donijeli su 2011. godine odluku o ukidanju pravila "Don't ask don't tell", čime se omogućuje slobodno služenje vojsci osobama svih seksualnih orijentacija, a dopušteno je i vjenčavanje vojnika istospolne orijentacije unutar iste vojske (Hagedorn, 2012). Tom se odlukom po prvi put u SAD-u od Drugog svjetskog rata vojsci zabranilo isključivanje osoba na temelju seksualne orijentacije. Osim toga, ukidanje pravila "Don't ask, don't tell" proizvelo je i snažno odobravanje aktivista za ljudska i LGBT prava te je ujedno obilježeno kao važan društveni događaj (Hagedorn, 2012).

Unatoč ukidanju pravila "Don't ask, don't tell", situacija za osobe istospolne orijentacije koje su pristupile vojsci nije jednostavna. Istospolni partneri i dalje nemaju iste zdravstvene i financijske pogodnosti kao što ih imaju osobe koje su u braku (Wilder i Wilder, 2012). Usprkos konstantnim naporima udruge za promicanje prava seksualnih manjina, homoseksualne osobe izložene su diskriminaciji zbog čega većina odlučuje i dalje skrivati svoju seksualnu orijentaciju.

LITERATURA:

Belkin, A. (2003). Don't Ask, Don't Tell: Is the Gay Ban Based on Military Necessity?. Pribavljeno 3. prosinca 2015. s adrese <http://escholarship.org/uc/item/0bb4j7ss>

Dean Sinclair, G. (2009). Homosexuality and the Military: A Review of the Literature. *Journal of Homosexuality*, 56(6), 701-718.

Hagedorn, A. K. (2012). "Don't Ask, Don't Tell," the Supreme Court, and Lawrence the "Laggard". *Indiana Law Journal*, 87(795), 795-822.

Moradi, B. (2006). Perceived Sexual-Orientation-Based Harassment in Military and Civilian Contexts. *Military Psychology*, 18(1), 39-60.

Wilder, H. i Wilder, J. (2012). In the Wake of Don't Ask Don't Tell: Suicide Prevention and Outreach for LGB Service Members. *Military Psychology*, 24, 624-642.

Žene u vojsci

UNA KOMAR

- 32 **SAŽETAK:** *Žene tek odnedavno ravnopravno sudjeluju u vojsci, a u svojoj karijeri suočavaju se sa mnogim preprekama. U članku je napravljen kratki pregled povijesti djelovanja žena u vojsci te su opisana istraživanja stavova o ženama u njihovih muških kolega. Uz navedeno, opisana su ona zanimanja u kojima bi vojnkinje mogle biti i učinkovitije od muških kolega, zahvaljujući stvarnim psihofizičkim razlikama između spolova. Obrazložen je i plan djelovanja protiv spolne diskriminacije unutar vojske kojeg je objavilo Ministarstvo unutarnjih poslova.*

KLJUČNE RIJEČI: vojska, žene, stereotipi, diskriminacija, ravnopravnost, spol

Danas žene u većini razvijenih zemalja imaju mogućnost razvoja karijere u više područja nego ikada prije. Spolna diskriminacija u profesionalnom je okruženju nezakonita, a mišljenje da bi žena trebala biti isključivo majka i domaćica smatra se arhaizmom. Međutim, u našoj su kulturi još uvijek prisutne društvene norme koje zanimanja dijele na tipično muška ili ženska (Aronson, 2005). One djeluju na nas od ranog djetinjstva, što ilustriraju i rezultati analize zanimanja prikazanih u dječjim slikovnicama koju su proveli Kolega, Ramljak i Belamarić (2011). U analizi je otkrivena opća nezastupljenost žena u većini prikazanih zanimanja te puno širi raspon zanimanja koja obavljaju muškarci. Dakle čini se da, usprkos ostvarenom napretku, još uvijek postoje stereotipi o tome čime bi se žena trebala baviti. Jedno od područja u kojima žene donedavno nisu smjele profesionalno djelovati te koje se i danas smatra tipično muškim jest vojna služba.

U prošlosti je često jedini način na koji bi žene mogle sudjelovati u obrani svoje domovine bio da "postanu" muškarci. Lucy Brewer, prva žena koja je služila u američkim marincima u 19. stoljeću, svoju je dužnost obavljala prerusena u muškarca jer tada ženama još uvijek nije bio dozvoljen boravak u vojsci. U muškarca se prerusila i Katica Despotova, koja je u 16. stoljeću bila jedna od 30 žena koje su obranile Trogir od Turaka (Bender-Horvat S., Štefan, S., Jeličić, Z. i Jovanović, S., 2003).

Vojni angažman koji nije zahtijevao prerusavanje u muškarce ženama je prvi put omogućen 1885. godine u Kanadi (Hoiberg, 1991, prema Bender-Horvat i sur., 2003). U američkoj vojsci, tijekom Građanskog rata te Prvog i Drugog svjetskog rata, žene su uglavnom bile bolničarke ili administrativne službenice (Sandecki, 1987, prema Bender-Horvat i sur., 2003). Tek 1948. godine donesen je zakon koji je ženama omogućio trajno služenje u vojsci, a ne samo privremeno, kao što je do tada bio slučaj (Sandecki, 1987, prema Bender-Horvat i sur., 2003). U SSSR-u žene su sudjelovale u Oktobarskoj revoluciji, Građanskom ratu i u Drugom svjetskom ratu čak i kao snajperistice, tenkistice i letačice (Bender-Horvat i sur., 2003). U Grčkom građanskom ratu u 1940-ima 15% revolucionarnih snaga činile su žene, a tijekom Prvog izraelsko-arapskog rata žene su činile 16% izraelskih komandos (Bender-Horvat i sur., 2003).

U hrvatskom Domovinskom ratu 4.5% angažiranih snaga bile su žene, iako za njih nikada nije postojala novačka obveza, kao ni obveza služenja vojnog roka. U prosjeku žene u Domovinskom ratu nisu obavljale dužnosti povezane direktno s bojišnicom, no postojale su iznimke, od kojih svakako treba spomenuti Dijanu Doboš – prvu ženu u Hrvatskoj vojsci osposobljenu za upravljanje vojnim zrakoplovom (žene su do tada upravljale samo helikopterima) (Bender-Horvat i sur., 2015).

Prema rezultatima analize Ministarstva obrane Republike Hrvatske objavljenim 2013. godine u suvremenom hrvatskom vojnom sustavu samo 9,83% djelatnih vojnih osoba jesu žene. Među djelatnim vojnim osobama udio žena najveći je u kategoriji časnica (14,65%), dok je dočasnica i vojnkinja 8,26% (Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, 2013).

Jedan od uzroka tako niske zastupljenosti žena u Hrvatskoj vojsci mogli bi biti spolni stereotipi unutar obrambenog sustava. Štefan i sur. (1997, prema Bender-Horvat i sur., 2003) proveli su istraživanje stavova o ženama u HV na 404 časnika i dočasnika. Većina sudionika izrazilo je mišljenje da žene rjeđe krše stegovne propise (60,1%), ali i da ih se rjeđe kažnjava kada je to potrebno (čak 72,4%). Moguće je da su zbog zaštitničkog stava zapovjednika prema

ženama one uistinu rjeđe kažnjene kada prekrše propise (Bender-Horvat, 2003). Prevladavajuće je mišljenje među časnicima i dočasnici da su žene manje sklone nepotrebnim rizicima (65,5%), ali i da u većoj mjeri izbjegavaju smrtonosne situacije od muških suboraca (70,4%), što je u vojnim okolnostima nepoželjna karakteristika (Štefan i sur., 1997, prema Bender-Horvat i sur., 2003). Više od polovice sudionika (58,6%) pripadnice suprotnog spola generalno smatra manje motiviranim za obavljanje vojnih zadaća i usavršavanje (Štefan i sur., 1997, prema Bender-Horvat i sur., 2003). Razlog niske motivacije, ako ona uistinu postoji, mogla bi biti mala mogućnost napretka žena u vojsci, koju je potvrdilo 50% sudionika ovog istraživanja (Štefan i sur., 1997, prema Bender-Horvat i sur., 2003).

Međutim, osam visokih časnika HV-a, s kojima je intervju o stavu prema ženama u HV-u proveo Jovanović (1997. prema Bender-Horvat i sur., 2003), uglavnom nije vidjelo razliku u motiviranosti između muškaraca i žena. Poput časnika i dočasnika, čije su stavove ispitali Štefić i sur. (1997, prema Bender-Horvat, 2003), i visoki časnici zamijetili su da su žene u HV-u zakinute u dodjeli priznanja i promaknuća. Međutim, većina je iskazala stav da bi žene trebale biti najzastupljenije u administrativnim, stručnim, logističkim i sanitetskim dužnostima, a ne na prvoj crti bojišta (Jovanović, 1997. prema Bender-Horvat i sur., 2003). Iako je sedam od osam sudionika mišljenja da prisutnost žena pozitivno ili nikako ne utječe na međuljudske odnose u vojsci, jedan od visokih časnika izjavio je da žene "često zbog privlačne vanjšine dovode do remećenja zapovjednog sustava, uvodeći u okolicu ozračje odnosa neprimjerenih mjesta i dužnosti na

kojima se nalaze, pri čemu dolazi do neminovnog emocionalnog naboja koji je nepoželjan u vojsci" (Jovanović, 1997. prema Bender-Horvat i sur., 2003). Ovakav stav može djelomično objasniti Hoibergova teza (1991, prema Bender-Horvat i sur., 2003), prema kojoj spolno zlostavljanje, tj. svaki neželjeni tjelesni kontakt ili verbalni napad uperen na spolnost suprotnog spola, u vojsci najčešće vrše stariji vojnici i viši dočasnici u srednjim godinama, koji na neprikladan način nastoje iskazati svoju hijerarhijsku nadmoć te imaju manju sposobnost komunikacije sa suprotnim spolom.

Neki od navedenih stavova, poput onoga da žene ne bi trebale sudjelovati na prvoj crti obrane, mogli bi biti rezultat svijesti o stvarnim razlikama između muškaraca i žena, poput njihove različite prosječne tjelesne građe, tj. činjenice da su muškarci u prosjeku viši, teži i jači (Bender-Horvat i sur., 2003). Međutim, anatomske i fiziološke razlike između spolova mogu učiniti i žene u prosjeku boljim u obavljanju nekih vojnih djelatnosti (Bender-Horvat i sur., 2003). Na primjer, zbog visokog ženskog glasa, koji se bolje razaznaje u uvjetima smetnji i šumova, žene su u prosjeku bolje u radu u vojnim komunikacijskim sustavima, a zbog bolje koordinacije i povezanosti među polutkama mozga u prosjeku su uspješnije u poslovima koji zahtijevaju finu motoriku i

dobru koordinaciju ruku (Bender-Horvat i sur., 2003). Neke psihološke razlike, poput veće osjetljivosti žena na socijalni i osobni kontekst te činjenice da brže percipiraju neverbalne komunikacijske znakove od muškaraca, čine ih iznimno sposobnima za obavljanje obavještajnih i protuobavještajnih zadaća (Bender-Horvat i sur., 2003). Naravno, usprkos svim navedenim razlikama, žene su

34 sposobne obnašati bilo koju vojnu dužnost za koju zadovolje sve potrebne kriterije (Bender-Horvat i sur., 2003).

Kako bi se osigurala nepristranost u selekciji, ali i uravnotežio udio muškaraca i žena u hrvatskom obrambenom sustavu, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske 2013. godine objavilo je Plan djelovanja za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama Republike. U njemu se ukazuje na potrebu podizanja razine svijesti svih djelatnika o značaju rodno osviještene politike, ravnopravnosti žena i muškaraca u obrambenom sustavu te nužnosti stvaranja jednakih mogućnosti zapošljavanja i napretka za pripadnike oba spola (Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, 2013). Kao jedan od načina suzbijanja spolne diskriminacije navodi se organizacija tematskih predavanja o ravnopravnosti spolova i sprječavanju svih oblika spolne diskriminacije, s naglaskom na nasilju nad ženama (Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, 2013). Takva edukacija uz predavanje uključuje i razgovore te individualne i grupne vježbe sa zaposlenicima (Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, 2013). Nadalje, plan nalaže povećanje broja žena na čelnim pozicijama te veće uključivanje žena pri dodjeljivanju nagrada i promaknuća kako bi se uravnotežilo sudjelovanje muškaraca i žena u procesima odlučivanja te svima pružila jednaka mogućnost napretka (Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, 2013).

U posljednjih nekoliko desetljeća ostvaren je velik napredak, no još uvijek ne postoji ravnopravnost i ravnomjerna zastupljenost muškaraca i žena u vojnoj djelatnosti. Uz taj nesrazmjer, stavovi visokih časnika, časnika i dočasnika ukazuju na potrebu o obrazovanju o spolnim stereotipima i važnosti davanja jednakih prilika svima (Štefić, 1997; Jovanović 1997, prema Bender-Horvat, 2003). U budućnosti će psiholozi kroz edukacije, istraživanja i suradnju s vojskom, zasigurno imati važnu ulogu u ostvarenju promjena na ovom polju.

LITERATURA:

Aronson, E., Wilson, T., i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.

Bender-Horvat, S., Štefan, S., Jeličić, Z., Jovanović, S. (2003). *Žene u vojsci*. U D. Frigelj, Ž. Pavlina i Komar Z. (ur.), *Vojna psihologija* (str. 521.- 550.). Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.

Kolega, M., Ramljak, O., Belamarić, J. (2011). *Analiza zanimanja u dječjim slikovnicama*. *Magistra ladertina*, 6, 25-35.

Ministarstvo obrane Republike Hrvatske. (2013, Svibanj 29). *Plan djelovanja za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova u MORH-u i OSRH*. Preuzeto 05. 12. 2015 sa: http://morh.hr/images/stories/morh_sadryaj/pdf/plan_djelovanja_rs_17052013%20.pdf

Indeks autora

Ćuk, Karla – 13. str.
 Domitrović, Andrea – 30. str.
 Domović, Lara – 10. str.
 Jakob, Lea – 27. str.
 Komar, Una – 18. str., 32. str.
 Kličan, Dora – 4. str., 5. str.
 Mučnjak, Paula – 27. str.
 Pavlović, Tomislav – 7. str.
 Popović, Timon – 4. str., 5. str.
 Vrbanić, Vera – 15. str.

Indeks ključnih riječi

Diskriminacija – 30. str., 32. str.
 Funkcionalni poremećaj – 10. str.
 Homoseksualnost – 30. str.
 Inteligencija – 7. str.
 Komunikacija – 13. str.
 Motivacija – 7. str.
 Neurologija – 7. str.
 Organski poremećaj – 10. str.
 Ovisnosti – 10. str.
 Pravilo – 30. str.
 Pregovarački tim – 13. str.
 Pregovori – 13. str.
 Priprema vojnika – 15. str.
 Psihopatologija – 10. str.
 PTSP – 27. str.
 Prosocijalno ponašanje – 7. str.
 Rat – 7. str.
 Ravnopravnost – 32. str.
 Spol – 32. str.
 Stereotipi – 32. str.
 Stresori – 15. str.
 Taoci – 13. str.
 Talačka kriza – 13. str.
 Terapija izlaganjem – 27. str.
 Trening – 15. str.
 Vojna primjena virtualne stvarnosti – 27. str.
 Vojna psihologija – 15. str.
 Vojska – 10. str., 30. str., 32. str.
 Virtualna stvarnost – 27. str.
 Zabrana – 30. str.
 Znanost – 7. str.
 Žene – 32. str.
 Žrtve – 13. str.

ZAHVALE

Hvala Predsjediku kluba studenta psihologije Hrvatskih studija Filipu Svibenu, kao i Glavnom tajniku Hrvatskih studija, prof. Tomislavu Vodički na pomoći oko financiranja i tiskanja časopisa, mr.sc. Zoranu Komaru na uloženom vremenu i dijeljenju neprocjenjivog iskustva s budućim generacijama, Filipu Kovačiću na dizajnu naslovne stranice, Ivanu Neumannu na grafičkom uređenju unutrašnjosti časopisa i strpljenju te bivšim urednicama časopisa Petri Kralj i Heleni Rašić na svim savjetima i korisnim informacijama.

